

บทที่ 2

การตรวจเอกสาร

การศึกษาเรื่อง บทบาททางสังคมของสตรีในเพลงลูกทุ่งไทย ได้ตรวจเอกสาร
แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังต่อไปนี้

1. ทฤษฎีสตรีศึกษา
2. แนวคิดเรื่องวาทกรรม
3. แนวคิดเรื่องการรื้อสร้างตัวบท
4. ทฤษฎีสัญญาวิทยา
5. แนวคิดเรื่องเพลงและการสื่อสาร
6. แนวคิดกระบวนการทัศน์กระแสหลักและกระแสทางเลือก
7. แนวคิดทุนนิยมและบริโภคนิยม
8. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ทฤษฎีสตรีศึกษา

ทฤษฎีสตรีศึกษาแบ่งได้ตามจุดยืนใหญ่ ๆ ได้เป็น 2 กลุ่มทฤษฎี คือ (วารุณี
ฤทธิสินลธิ์, 2543: 2)

1. System Approach แนวคิดพื้นฐานของทฤษฎีนี้ จะมองผู้หญิงในฐานะระบบ
ย่อยอันหนึ่งของระบบใหญ่ ซึ่งจะต้องมีหน้าที่ที่ถูกกำหนดมาให้เหมาะสมกับเพศ ในระบบนี้จะ
กำหนดการแบ่งงานกันทำและแบ่งความรับผิดชอบตามลักษณะชีววิทยา ฉะนั้นเมื่อผู้หญิงเป็นเพศ
ที่ตั้งท้อง ก็จำเป็นต้องเป็นผู้เลี้ยงดูบุตรด้วย ปริณทลของผู้หญิงจึงอยู่ในแวดวงของครอบครัว

อย่างไรก็ตาม เมื่อระบบใหญ่มีการเปลี่ยนแปลงไป ระบบย่อยก็ต้องมี
“การปรับตัว” ฉะนั้นเมื่อระบบสมัยใหม่ต้องการให้ผู้หญิงออกมาทำงานนอกบ้าน (ไม่ว่าจะมี
เหตุผลมาจากอะไรก็ตาม) ผู้หญิงก็จำเป็นต้องพัฒนาปรับปรุง (ปรับตัว) ในด้านต่าง ๆ เช่น พัฒนา
ระดับการศึกษา พัฒนาความสามารถให้เหมาะสมกับระบบใหม่

ในการตั้งคำถามเพื่อการวิเคราะห์ นักทฤษฎีระบบจะวิเคราะห์หาความยากลำบาก
ของสตรีการปรับตัวให้เข้าสิ่งแวดล้อมใหม่ ๆ โดยที่จะยอมรับสมมติฐานหรือข้อตกลงเบื้องต้นว่า
ด้วยขีดจำกัดด้านชีวภาพและเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ได้กำหนดให้หญิงด้อยกว่าชายอยู่แล้ว

หัวข้อที่ควรจะทำให้ความสนใจค้นคว้า ควรจะเป็นเรื่อง “อะไรที่ทำให้ผู้หญิงปรับตัวให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม”

2. Feminist Approach สำหรับในแนวทางนี้ ยังประกอบไปด้วยกลุ่มปลีกย่อยอีกหลายกลุ่ม แต่ไม่ว่าจะแตกแยกออกไปอย่างไรก็ตาม จุดร่วมหลักของแนวทฤษฎีนี้ก็คือ การพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างเพศหญิงและเพศชาย ซึ่งมีลักษณะความไม่เท่าเทียมระหว่างเพศมาตั้งแต่สังคมในอดีตจนถึงปัจจุบัน ไม่ว่าสังคมจะเปลี่ยนแปลงอย่างไรก็ตาม ความไม่เท่าเทียมระหว่างเพศก็ยังคงเป็นปัญหาอยู่โลก ถึงแม้ว่าจะมีการเปลี่ยนรูปแบบเนื้อหาไปบ้าง แต่ทว่าสิ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาก็คือ การเอารัดเอาเปรียบระหว่างเพศนั่นเอง

สำหรับการวิเคราะห์สภาพสังคมปัจจุบัน ทุกสังคมที่กำลังมีอยู่ทุกวันนี้ แนวทางนี้เห็นว่าเรากำลังตกอยู่ในสังคมแบบถืออำนาจของชาย (พ่อ) เป็นใหญ่ (patriarchal) ความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างหญิงกับชายปรากฏอยู่ในทุกมิติของสังคม ไม่ว่าจะเป็นการผลิต การสืบทอดของเอกลักษณ์ของแต่ละเพศ ในระบบนี้แม้ว่าผู้หญิงจะเป็นผู้ผลิตที่สำคัญ แต่ผู้ชายจะเป็นคนคุมอำนาจ ควบคุมโดยผ่านโครงสร้างครอบครัวแบบพ่อเดียวเมียเดียว โดยสร้างทัศนคติที่ว่าผู้ชายเป็นฝ่ายหาเลี้ยงครอบครัว นอกจากนี้ก็ยังผ่านโครงสร้างการผลิตแบบชายเหนือหญิง (ผู้ชายเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต) และผ่านโครงสร้างการควบคุมของกลไกรัฐ

ในสังคมแบบนี้ ถืออำนาจชายเป็นใหญ่ จะมีทัศนคติหรือคติทางเพศ ที่เราเรียกว่า “เพศนิยม” (sexist) อันได้แก่ ความเชื่อที่ว่าเพศมีความเหนือกว่าหรือด้อยกว่าอีกเพศหนึ่ง และได้ใช้เพศเป็นเกณฑ์พื้นฐานในการตัดสินวินิจฉัยทุกสิ่งทุกอย่าง

จากการใช้ทฤษฎีเบื้องหลังที่แตกต่างกัน ก่อตัวให้ขบวนการที่ต่อสู้เพื่อสิทธิสตรีมีอยู่หลายประเภท อาจเรียงลำดับความรุนแรงได้ดังนี้

1. พวกที่เห็นว่าควรปรับปรุงตัวผู้หญิงให้ดีขึ้น แต่จะไม่แตะต้องปัญหาความไม่เสมอภาคระหว่างเพศ (คล้ายกับพวก system approach) พวกนี้ไม่เห็นความจำเป็นที่จะต้องคัดค้านหรือปฏิเสธระบบที่มีอยู่ แต่อาจเรียกร้องโอกาสที่จะพัฒนาตัวผู้หญิงเองให้ดีขึ้น เช่น การจัดหางานให้ผู้หญิงทำเวลาว่าง ปรับปรุงวิธีการทำกับข้าว ดอกไม้ ตัดเย็บเสื้อผ้า

2. Reform Feminist พวกนี้จะเริ่มมองเห็นความไม่เท่าเทียมกันระหว่างเพศในสังคม แต่เห็นว่าปัญหาที่มีอยู่สามารถแก้ไขได้ภายในระบบสังคมที่มีอยู่ ดังนั้นแนวทางของกลุ่มปฏิรูปนี้ จึงเรียกร้องโอกาสของการจ้างงาน โอกาสที่เท่าเทียมกันในเรื่องความก้าวหน้าด้านวิชาชีพ แต่จะไม่วิพากษ์วิจารณ์ระบบสังคมและไม่ต้องการเปลี่ยนแปลงระบบสังคมที่มีอยู่

3. Marxist Feminist แนวทางนี้เห็นว่า จำเป็นต้องมีการเปลี่ยนแปลงระบบสังคมที่มีอยู่ (โดยอาศัยการวิเคราะห์แบบเศรษฐศาสตร์การเมือง)และเห็นว่าผู้หญิงจะต้องเข้าร่วมการเปลี่ยนแปลงสังคมให้เป็นสังคมนิยมเสียก่อน สถานภาพของสตรีจึงได้รับการปรับปรุงให้มีความเสมอภาค

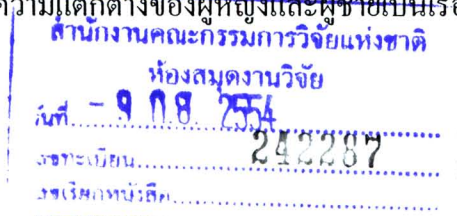
4. Socialist Feminist คล้ายคลึงกับแนวทางที่ 3 แต่เห็นว่าถ้ารอให้สังคมเปลี่ยนเป็นสังคมนิยมเสียก่อน แล้วจึงเรียกร้องสิทธิสตรีนั้นคงจะไม่ได้ จะต้องให้ทั้งสองขบวนการคือ ขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคมและขบวนการต่อสู้เพื่อสิทธิสตรีดำเนินไปอย่างควบคู่กัน มิให้แนวคิดเรื่องสังคมนิยมมาอยู่เหนือหรือมาก่อนแนวคิดเรื่องสิทธิสตรี

5. ในขณะที่กลุ่มที่ 3 และกลุ่มที่ 4 เห็นความจำเป็นว่าต้องเอาลัทธิมาร์กซ์หรือแนวทางวิเคราะห์แบบเศรษฐศาสตร์การเมืองมาใช้ในการวิเคราะห์ปัญหาความไม่เท่าเทียมระหว่างเพศนั้น กลุ่มที่ 5 มีความเห็นว่า การเจาะจงใช้แต่เศรษฐศาสตร์การเมืองเป็นฐานการวิเคราะห์แต่ลำพังนั้นเห็นจะไม่เพียงพอสำหรับปัญหาสตรีทั้งนี้ เพราะความไม่เท่าเทียมระหว่างเพศเป็นปัญหาที่ออกนอกกรอบของลัทธิมาร์กซ์และจำเป็นต้องปะสานความรู้จากศาสตร์อื่น ๆ โดยเฉพาะด้านจิตวิเคราะห์เข้ามาร่วมด้วย

6. Radical Feminist ในขณะที่กลุ่ม 3, 4 และ 5 ต่างมีทัศนะที่เป็นมิตรกับลัทธิมาร์กซ์ และสังคมนิยมนั้น กลุ่มที่ 6 นี้ จะปฏิเสธแนวคิดเรื่องสังคมนิยมจะเป็นหลักประกันสำหรับสิทธิสตรี และยังปฏิเสธว่า เศรษฐศาสตร์การเมืองจะเป็นพื้นฐานสำหรับการวิเคราะห์เอาเปรียบทางเพศได้ แนวคิดนี้ก่อตัวมาจากปรากฏการณ์ความเป็นจริงที่ว่า สถานภาพของผู้หญิงในระบบสังคมนิยมก็ไม่ได้ดีขึ้นไปกว่าระบบเสรีทุนนิยมเลย

7. Extreme Feminist กลุ่มสุดท้ายนี้เป็นกลุ่มที่ปฏิเสธทุกสิ่งทุกอย่างนับตั้งแต่เรื่องลัทธิมาร์กซ์ เศรษฐศาสตร์การเมือง สังคมนิยม และปฏิเสธแม้แต่การมีอยู่ของเพศชาย แนวคิดหลักของกลุ่มนี้ก็คือ จะต้องขจัดเพศชายออกไปจากปริมณฑลของผู้หญิงและจะต้องรื้อฟื้นระบบหญิงเป็นใหญ่ขึ้นมา ตัวอย่างรูปธรรมของแนวทางก็คือ การเคลื่อนไหวของพวกกรักร่วมเพศที่ต้องการกำจัดเพศชายออกไป แม้แต่จากชีวิตของเพศตน

สรุปได้ว่า ในช่วงหลายปีที่ผ่านมา สังคมของมนุษย์ได้มีการเปลี่ยนแปลงหลายประการ การเกิดและการยอมรับในเรื่องสิทธิมนุษยชน การให้ความสำคัญกับความเป็นประชาธิปไตย การเปลี่ยนแปลงการผลิตแบบเกษตรกรรมเป็นอุตสาหกรรม ความก้าวหน้าของเทคโนโลยี ได้ทำให้ผู้หญิงส่วนหนึ่งได้รับโอกาสการศึกษาเช่นเดียวกับผู้ชาย ผู้หญิงได้ทำงานนอกบ้านมากขึ้น สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้เกิดการตั้งคำถามต่อความเชื่อเดิมๆ ที่มองว่าผู้หญิงมีสถานะที่ด้อยกว่าชาย และความแตกต่างของผู้หญิงและผู้ชายเป็นเรื่องตามธรรมชาติที่เปลี่ยนแปลง

ไม่ได้ ว่าจริงหรือไม่ การเกิดการตั้งคำถาม และการหาคำอธิบายนี้ คือ ความคิดเรื่องสิทธิสตรี หรือ สตรีนิยม (feminism) ความคิดนี้ได้รับความสนใจและการกล่าวถึงอย่างแพร่หลายในประเทศต่าง ๆ ในโลก ในช่วง 30 ปีหลังของศตวรรษที่ 20 ความคิดเรื่องสิทธิสตรีจะให้ความสำคัญในการศึกษาเกี่ยวกับความเป็นหญิงและความเป็นชายและได้ใช้ความคิดรวบยอดในเรื่องความเป็นเพศ (gender) เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ที่สำคัญ (วารุณี ภูริสินสิทธิ์, 2543: 2) ซึ่งสิ่งเหล่านั้นได้สะท้อนออกมาเป็นบทบาททางสังคมในสื่อ ประกอบกับปัจจุบัน เพลงลูกทุ่งได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง เนื่องจากความแพร่หลายของเพลง ซึ่งผู้ฟังสามารถที่จะฟังได้ทุกแห่งและจดจำมาได้อย่างง่ายดาย ตลอดจนเพลงลูกทุ่งเป็นวรรณกรรมที่สื่อถึงสังคมและวัฒนธรรมในแง่มุมต่าง ๆ ได้ละเอียดละออ และในเนื้อหาของเพลงส่วนใหญ่ก็เป็นเรื่องราวของความรัก ความสัมพันธ์ของหญิงชายเป็นส่วนใหญ่ ที่แสดงให้เห็นถึงบทบาททางสังคมของสตรี

แนวคิดเรื่องวาทกรรม

วาทกรรมมาจากคำว่า “discourse” ในภาษาอังกฤษ ซึ่งสามารถตีความหมายได้ 2 มิติ คือ มิติทางด้านภาษา กับ มิติทางด้านสังคม การศึกษา “วาทกรรม” ในมิติทางด้านภาษานั้น จะมองในเชิงโครงสร้างและเชิงหน้าที่ทางการสื่อสาร ซึ่งทำให้เห็นรูปแบบและลักษณะทางภาษาที่สื่อสารในสถานการณ์ต่าง ๆ ทางสังคม วาทกรรมในมิตินี้จึงมีความหมายเท่ากับตัวบท (text) ที่ประกอบไปด้วยรูปภาษาที่มีความสัมพันธ์กันภายในตัวบทนั้น ๆ ทั้งในแง่ของรูปแบบเนื้อหาความสัมพันธ์และโครงสร้างของรูปภาษาที่เป็นองค์ประกอบในตัวบท ปรากฏการณ์ต่าง ๆ ทางภาษาจะทำให้มองเห็นว่ามนุษย์ใช้ภาษาอย่างไร เพื่อสื่อความหมายและให้ข้อมูลเกี่ยวกับตนเอง และความสัมพันธ์ทางสังคม ณ ช่วงเวลานั้น ๆ ได้ หรือจะกล่าวได้ว่า วาทกรรมเกิดจากการใช้ภาษาเขียนในบริบทแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรมหนึ่ง ๆ ภาษาจึงเป็นกุญแจสำหรับไขความรู้ต่าง ๆ ในสังคม

ส่วนการศึกษา “วาทกรรม” ในมิติทางด้านสังคม จะผสมผสานมิติทางภาษาเข้ากับทฤษฎีและแนวคิดทางสังคม วาทกรรมจึงมีความหมายมากไปกว่าการเป็นตัวบทที่เป็นผลมาจากกิจกรรมทางภาษาของมนุษย์เท่านั้น แต่ยังหมายถึงการศึกษากระบวนการทางสังคมที่ก่อให้เกิดวาทกรรมที่ผู้คนใช้เพื่อสื่อความกันนั้น ได้แฝงไปด้วยความคิดบางอย่างของสังคมผ่านทางผู้ใช้ภาษาและผ่านทางการกระทำต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม ดังนั้น ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ อัตลักษณ์ และอุดมการณ์ทางสังคมจึงแทรกตัวอยู่ท่ามกลางภาษาที่ปรากฏนั้น การศึกษาตีความข้อมูลทาง

ภาษาในเชิงวาทกรรม ทั้งในมิติทางภาษาและมิติทางสังคม จึงเป็นการค้นหาสิ่งที่แฝงตัวอยู่ในภาษา เพื่อตีแผ่อำนาจ อัตลักษณ์และอุดมการณ์ที่ซ่อนอยู่

กล่าวอีกนัยหนึ่ง “วาทกรรม” ก็คือ บทบาทของภาษา ที่สร้างชุดความจริง ความรู้ ของสังคม ซึ่งมีพลังอำนาจกำหนดพฤติกรรมของผู้คนในสังคม ในบริบทใดบริบทหนึ่ง ณ ช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง เป็นการวางกรอบเพื่อบินามความเป็นจริงบนมุมมองหนึ่ง ๆ อันประกอบไปด้วยกระบวนการและปฏิบัติการทางสังคมที่มารองรับชุดความจริงนั้น ๆ โดยนิยามของวาทกรรมที่กล่าวมานั้นจะสอดคล้องกับสิ่งที่ ธงชัย วินิจจะกุล (2534: 23) ได้อธิบายไว้ว่า “วาทกรรม มิได้หมายถึงเพียงแค่การแสดงออกหรือสื่อความกันไปมาตามปกติเท่านั้น แต่วาทกรรม ยังรวมถึงเครือข่ายของกฎเกณฑ์ค่านิยม ความรับรู้ ความเข้าใจร่วม มาตรฐานความเชื่อในเรื่องต่าง ๆ ของชีวิตมนุษย์ที่เกิดจากการแสดงออกและการสื่อความกัน” ดังนั้นส่วนที่เป็นเนื้อหาสาระที่แท้จริงของวาทกรรมนั้น จะอยู่ที่ปฏิบัติการ หรือการกระทำรวมทั้งความคิดและอุดมการณ์ของคนที่ได้สะท้อนออกมาผ่านการใช้ภาษา

การกล่าวว่าวาทกรรมถูกสร้างโดยสังคมและมีอิทธิพลต่อสังคมนั้นเป็นไปตามความเห็นของบรรดานักสังคมศาสตร์ที่ว่า กิจกรรมทางสังคมต่างมีด้านสะท้อน (reflexive element) (Bourdieu, 1977 อ้างใน กฤษฎาวรรณ หงส์ถาวรภัก, 2549: 31) ซึ่งหมายความว่าสิ่งต่าง ๆ ในสังคมสามารถสร้างความหมายใหม่ได้ไม่สิ้นสุด เพราะผู้คนไม่ได้เพียงแค่ส่งสารแสดงออกเท่านั้น แต่ยังสร้างสัญลักษณ์ของการแสดงออกนั้นขึ้นมาด้วยตลอดเวลา สิ่งที่เป็นตัวบทของวาทกรรม จึงหมายรวมถึงทั้งวัจนะและอวัจนะภาษา ที่เป็นเช่นนั้นเพราะผู้คนพูด แสดงออกหรือส่งสาร ได้ด้วยการแทนสิ่งต่าง ๆ ในชีวิตด้วยสัญลักษณ์ที่กำหนดโดยระบบภาษา จึงเท่ากับเป็นการสร้างลักษณะเฉพาะให้กับสิ่งนั้น ๆ ไปในตัว เช่น การต้องเลือกใช้สรรพนามแทนสิ่งต่าง ๆ ซึ่งสื่อถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้คน จึงอาจกล่าวได้ว่า การรับรู้ชีวิตทางสังคมของผู้คน เป็นไปได้โดยมี “ตัวบท” เป็นสื่อกลาง ตัวบทจึงมีหน้าที่ทางภา 3 ระดับ ได้แก่

1. ระดับความคิด: ตัวบทจะเป็นทั้งความหมายและการตีความหมายของมโนทัศน์บางประการ
2. ระดับระหว่างบุคคล: ตัวบทจะเป็นตัวกำหนดอัตลักษณ์ สถานภาพ และบทบาทผู้พูดกับผู้ฟัง
3. ระดับตัวบท: ตัวบทจะกำหนดลักษณะการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูดกับผู้ฟัง

ตามที่กล่าวมา การศึกษาวาทกรรมจึงมีรากฐานที่สำคัญจากมุมมองทางด้านภาษา แล้วนำมาผนวกเข้ากับมุมมองทางด้านสังคมอย่างเลียงไม่พ้น เนื่องจาก วาทกรรม หรือ discourse

นั่นเกี่ยวข้องกับการจัดระบบต่าง ๆ ในสังคมด้วยตามที่ นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้อธิบายว่า “...สังคมจำเป็นต้องอธิบายโครงสร้างการจัดสรรอำนาจ เกียรติยศ และโภคทรัพย์อย่างที่เป็นอยู่ แต่คำอธิบาย นั้นมิได้ปรากฏเป็นคำตอบสำเร็จรูปเพราะ คำอธิบายของสังคมเป็นวาทกรรม (discourse) คือ การโยงใยข้อเท็จจริงที่สลับซับซ้อนที่สุดเป็นข้อเท็จจริงทุกด้านที่สังคมนั้นรู้ ไม่ว่าจะเป็นการแพทย์ วิทยาศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ปรัชญา ภาษา วรรณคดี ฯลฯ เป็นองค์ความรู้ของสังคม วาทกรรมจึงเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นเหมือนองค์ความรู้ก็เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้น คนทุกคนตกอยู่ใต้อำนาจของวาทกรรมหนึ่งๆทั้งสิ้น เพราะโลกภายนอกมันสัมพันธ์กันอย่างนี้ เราจึงควรมีสถานะอย่างนี้...” (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2532:325)

นอกจากนั้น “วาทกรรม” ยังเป็นเรื่องของการสื่อสารที่เกี่ยวข้องกับอำนาจ ตามที่ได้มีการเอ่ยอ้างถึงถ้อยแถลงของ นิซเซ่ ฟูกุโด้ และแคริดา ที่ว่า “การติดต่อสื่อสารเป็นสิ่งที่ถูกแทรกแซงโดยอำนาจอยู่ตลอดเวลา” ซึ่งตรงกับที่ฟูกุโด้กล่าวว่า “อำนาจเป็นสิ่งที่มิอยู่เสมอ / ตลอดเวลา” ฉะนั้นในความคิดของบรรดานักคิดเหล่านี้ การพิจารณาเรื่องการสื่อสารจึงต้องผนวกเรื่องอำนาจเข้าไปด้วยเสมอ อาทิ อำนาจของการสื่อสารที่ถูกสร้างกำหนดขึ้นจากคุณลักษณะของ “โวหารอันสวยหรู” (rhetoric) จะนำไปเพื่อรักษาผลประโยชน์ ซึ่งใน “โวหารอันสวยหรู” เหล่านี้จะพบว่า “ความถูกต้อง” ได้ถูกสร้างขึ้นผ่านวิธี หรือวิธีแห่งการสื่อสาร ในรูปแบบของการใช้วิธีการพูดแบบโน้มน้าวใจอย่างสุดซึ้ง (eloquence) การควบคุมแบบแอบแฝง (hidden control) กระบวนการทำให้เกิดความเป็นเหตุเป็นผล (rationalization) บารมี (charisma) และการใช้ความสัมพันธ์ที่มีการพึ่งพากันและกันระหว่างผู้มีส่วนร่วมในการสื่อสารนั้น ๆ

กล่าวคือ วาทกรรม คือ “การจัดระบบว่าอะไรจะเข้ามาอยู่ข้างใน และอะไรจะต้องไปอยู่ข้างนอกของระบบความจริง (regime of truth) วาทกรรมยังทำหน้าที่ให้ความจริงที่เกิดขึ้นมาเป็นที่ยอมรับด้วย ดังนั้น ความจริง ความรู้และอำนาจ จึงเป็นสิ่งที่เกี่ยวพันกันอย่างมาก เพราะการให้อำนาจที่แยบยลที่สุด คือ การใช้อำนาจที่ผู้ถูกกระทำไม่รู้ตัว ซึ่งอำนาจดังกล่าวคือ อำนาจจากการกำหนดว่าอะไรคือความรู้ ความจริง” (อรรถพร ปิณฑ์โหวท, 2546: 12)

เมื่อวาทกรรมนั้นเกี่ยวข้องกับสิ่งที่เกิดขึ้นในสังคมอย่างแยบยล การศึกษาวาทกรรม จึงเป็นวิธีศึกษาในอีกรูปแบบหนึ่ง ที่ช่วยให้เกิดความหยั่งรู้ในเชิงลึก ซึ่งยังผลให้เกิดประโยชน์ตามหัวข้อถัดไป

ประโยชน์ของการวิเคราะห์วาทกรรม

1. ช่วยให้เห็นแก่นแท้ของสิ่งที่วาทกรรมนั้น หมายถึง ในประเด็นต่อไปนี้ คือ

1.1 การต่อสู้ที่หลายหลายรอบด้าน เพื่อช่วงชิงการสร้างกฎเกณฑ์สำหรับการกำหนดและสร้างความหมายให้กับสิ่งนั้น

1.2 การสถาปนาให้เป็นที่ยอมรับในสังคมและระหว่างสังคมในวงกว้าง ด้วยการเปลี่ยนสถานภาพจากวาทกรรมธรรมดาชุดหนึ่งในเครือข่าย / โยงใยของกลุ่มวาทกรรมในสังคมมาเป็นวาทกรรมเฉพาะด้าน (เป็นเรื่องของเทคนิค วิธีการจัดระเบียบ หรือการสร้างเฉพาะเจาะจง)

1.3 การสืบค้นหาความสัมพันธ์ระหว่างชุดของภาคปฏิบัติการของวาทกรรมต่าง ๆ ในสังคม ว่าแต่ละภาคปฏิบัติการมีความสัมพันธ์กันอย่างไร หรือที่เรียกว่า สนามของวาทกรรม (discursive field) ทั้งในด้านที่วาทกรรมมีอำนาจในการกำหนดสร้างความหมายและการดำรงอยู่ของสรรพสิ่งในสังคม และในด้านที่สังคม (โลกแห่งความจริง) มีปฏิกิริยาตอบโต้ต่อต้าน ขัดขืน หรือส่งเสริมวาทกรรมนั้น ๆ ด้วย

2. ช่วยให้เห็นสิ่งที่ถูกมองข้ามไป ในประเด็นต่อไปนี้

2.1 การวิเคราะห์อำนาจ จะมีได้กระทำผ่านงานเขียนทางวิชาการ ซึ่งมีได้เป็นกลาง หรือเป็นวิทยาศาสตร์อย่างที่มีนักนิยมเข้าใจกัน แต่งานเขียนเหล่านี้เป็นการสร้างและตรึงเอกลักษณ์ภาพลักษณ์และความหมาย และเป็นที่รวมหรือสนามที่ยู่ยากสลบซับซ้อนของวาทกรรมชุดต่าง ๆ ดังนั้น สารสำคัญของ การวิเคราะห์วาทกรรมมิได้จำกัดอยู่ที่การค้นหาเนื้อหาที่งานวิชาการได้กล่าวถึงวาทกรรมนั้น (what) แต่อยู่ที่วิธีการพูดถึงวาทกรรมว่าเป็นอย่างไรมากกว่า (how) ซึ่งการมองออกเช่นนี้ จะทำให้การวิเคราะห์หัวอำนาจตรง ๆ จะมีความเป็นนามธรรมสูงและจับต้องไม่ได้ ทางออกจึงอยู่ที่การวิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงอำนาจและการใช้อำนาจ / ความเป็นไปได้ ให้เกิดการกระทำบางอย่างขึ้นในเครือข่ายของสังคม การพิจารณาเรื่องการใช้อำนาจจึงไม่อาจกระทำเพียงฉาบฉวย เนื่องจากอำนาจเป็นกระบวนการที่ยู่ยากและสลบซับซ้อนตามสภาพของสังคมนั้น จึงไม่สามารถศึกษาความสัมพันธ์เชิงอำนาจผ่านการศึกษาศาสนาใดสถาบันหนึ่งในสังคมเป็นการเฉพาะ อำนาจกระจายอยู่ทั่วไป การสร้างอำนาจจึงมีที่มาจากความสามารถในการผนวกความสัมพันธ์เชิงอำนาจแบบต่าง ๆ ในสังคมเข้ามาไว้ด้วยกันเพื่อควบคุม สร้างโอกาส / ความเป็นไปได้ให้เกิดการกระทำต่าง ๆ ขึ้นมา ดังเช่นการบริหารคุณภาพของอำนาจให้กลายเป็นอำนาจคุณภาพสูง (ทอฟเลอร์และอัลวิน, 2535: 10) เพราะสมมุติฐานดั้งเดิมเกี่ยวกับอำนาจมักจะพิจารณาอำนาจในแง่ของปริมาณเท่านั้น แต่แท้จริงแล้วด้านที่สำคัญที่สุดของอำนาจคือ คุณภาพซึ่งสามารถขยายความได้ดังนี้คือ

2.1.1 กำลังหรือความรุนแรง คือ อำนาจที่มีคุณภาพต่ำ เพราะไม่มีความยืดหยุ่น เป็นอำนาจที่ใช้สำหรับการลงโทษหรือบังคับให้ผู้อื่นทำตามความต้องการของตน โดยไม่คำนึงถึงความสมัครใจ การใช้กำลังเป็นอำนาจที่ทำให้เกิดการต่อต้าน

2.1.2 ส่วนเงินตราหรือความมั่งคั่ง เป็นอำนาจที่มีความยืดหยุ่นมากกว่า กำลัง ความมั่งคั่งเป็นเครื่องมือการให้รางวัลได้ ความมั่งคั่ง คือ อำนาจที่มีคุณภาพระดับกลาง

2.1.3 อำนาจที่มีคุณภาพสูงที่สุด คือ ความรู้ คุณภาพของอำนาจวัดกันด้วยประสิทธิภาพ ซึ่งหมายถึงการใช้อำนาจน้อยที่สุดเพื่อบรรลุเป้าหมาย เราใช้กำลังเพื่อบังคับให้ผู้อื่นทำในสิ่งที่เราต้องการโดยที่เขาไม่ยอม เราให้เงินเป็นเครื่องตอบแทนถ้าเขาทำตามที่เราอยากให้ทำ แต่เราสามารถชักจูงเขาให้ทำด้วยความเต็มใจ โดยไม่หวังสิ่งตอบแทน ด้วยการใช้ความรู้ หว่านล้อมเปลี่ยนแปลงความรู้สึคนึกคิด ทศนคติให้เป็นไปตามที่เราอยากจะเป็น ความรู้จึงเป็นอำนาจที่ใช้ประโยชน์ได้หลากหลายรอบด้านมากที่สุด ผู้มีอำนาจสูงสุด คือ ผู้ที่รู้จักผสมผสานอำนาจทั้งสามอย่างนี้เข้าด้วยกันและเลือกใช้อย่างถูกต้องในแต่และสถานการณ์ ทั้งกำลัง ความมั่งคั่งและความรู้มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน

ไม่เพียงแต่เรื่องคุณภาพของอำนาจเท่านั้นที่เป็นประเด็น สำหรับการเข้าใจยุทธวิธีของอำนาจ การเปิดมิติทางด้านการศึกษารื่องอำนาจก็เป็นสิ่งที่ต้องทำความเข้าใจ จึงจะเห็นความสัมพันธ์เชื่อมโยงให้วิเคราะห์อำนาจรอบด้านขึ้นได้ ดังปรากฏตามประเด็นต่อไปนี้

1) อำนาจดำเนินการอย่างแนบเนียนแทรกซึมไปในแนวนอนทั่วทั้งสังคม เป็นอำนาจที่เลื่อนจากระดับมหภาค (เช่น อำนาจปกครองของรัฐ) มาสู่ระดับจุลภาค (เช่น โรงเรียน โรงพยาบาล โรงงาน และพื้นที่ประเภทอื่นๆ อาทิ ชุมกิจสภา)

2) อำนาจในระดับในระดับจุลภาค มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กับกรอบความรู้ความคิดของสังคมในแต่ละยุคสมัย ผ่านทางวาทกรรม (ความรู้ข้อเขียนที่ผู้ทรงคุณวุฒิด้านต่างๆ ผลิตขึ้น และเผยแพร่ออกไป) วาทกรรมจึงเป็นกุญแจไขสู่ความเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมต่างๆ ได้

3) เครือข่ายทางอำนาจของสังคมและวาทกรรมทำให้ผู้คนหลงคิดว่าตนเองมีอิสระเสรี หรือมีความเป็นตัวตนของตัวเอง

2.2 การทำให้วาทกรรมเป็นที่ยอมรับในวงกว้าง ด้วยการต่อสู้เพื่อช่วงชิงการนำมาในการสร้างและกำหนดกฎเกณฑ์ เป็นกระบวนการสร้างสถาปนาหรือทำให้เป็นเหตุการณ์หรือกลายเป็นประเด็นปัญหาขึ้นมา (problematization) โดยผ่านมาตรฐาน / กฎเกณฑ์ / เงื่อนไขบางชนิด

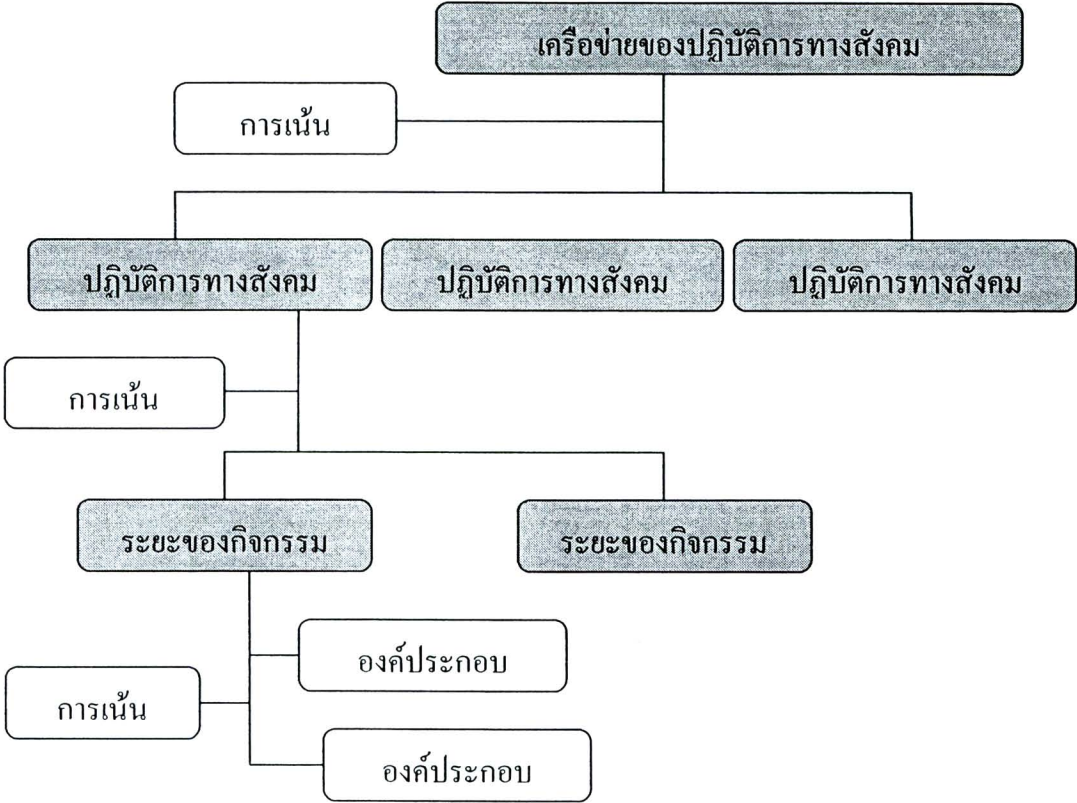
3. ช่วยให้สามารถสงสัย หรือตั้งคำถามและตรวจสอบสรรพสิ่งที่ต่าง ๆ ในสังคมที่ห่อหุ้มเราอยู่ ด้วยการวิพากษ์ให้สิ่งเหล่านั้นเป็นประเด็นปัญหาขึ้นมา บนพื้นฐานความเชื่อที่ว่าไม่มีสิ่งใดหยุดนิ่งเป็นเอกภาพ แน่นอนตายตัว แต่สิ่งไหลเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาขึ้นกับการต่อสู้เพื่อช่วงชิงการนิยามความหมายของสิ่งนั้นต่างหาก พื้นที่ของการต่อสู้ในสังคมจึงมีเรื่องของการต่อสู้ของวาทกรรมอยู่ด้วย (นอกเหนือจากเรื่องการต่อสู้ของการเมืองแบบสถาบัน เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม)

จากที่กล่าวมาได้้นำแนวคิดเรื่อง “วาทกรรม” มาวิเคราะห์เรื่องสตรี ก็จะทำให้ภาพของสตรีปรากฏขึ้นได้เพราะ บทบาทของสตรีในสังคมจะเป็นไปตามวาทกรรมที่ไปกำหนดความรู้ ความเชื่อ ของผู้คนให้มีรูปแบบของบทบาททางสังคมของสตรีที่แตกต่างกันออกไปและเพลงก็เป็นธุรกิจหนึ่ง ที่อ้างตัวเป็นสื่อที่สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นจริงของสังคม แต่เพื่อให้สามารถเข้าถึงการศึกษาวาทกรรมบทบาททางสังคมของสตรีในบทเพลงลูกทุ่งไทยอย่างเป็นระบบได้นั้น จะต้องเข้าใจถึงสองสิ่งต่อไปนี้ก่อน คือ ลักษณะของการวิเคราะห์วาทกรรม กับ วิธีวิทยาและขั้นตอนกระบวนการของการวิเคราะห์วาทกรรม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ลักษณะของการวิเคราะห์วาทกรรม

แรกเริ่มเดิมที การศึกษาวาทกรรมจะให้ความสำคัญกับภาษาเป็นอย่างมาก โดยมองว่าวาทกรรมคือ ระบบที่ทำให้การพูด การเขียน ในสังคมหนึ่ง ๆ เป็นไปได้ เพราะวาทกรรมจะเป็นตัวกำหนดกฎเกณฑ์ เงื่อนไข และกลไกต่าง ๆ ในการพูดการเขียน แต่ในเวลาต่อมาได้มีการมองวาทกรรมว่า มีประเด็นครอบคลุมมากกว่าเรื่องของภาษาหรือคำพูด กล่าวคือ ยังมีภาคปฏิบัติ การจริงของวาทกรรม (discursive practices) ซึ่งรวมถึงจารีตปฏิบัติ ความคิด ความเชื่อ คุณค่า และสถาบันต่าง ๆ ในสังคมที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนั้น ๆ ด้วย เพราะวาทกรรมถูกสร้างจากกฎเกณฑ์ที่เป็นตัวกำหนดทำให้เราสามารถพูดสิ่งหนึ่งสิ่งใดได้อย่างถูกต้องในช่วงเวลาหนึ่ง ภายใต้กฎเกณฑ์และตรรกะชุดหนึ่ง

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อวาทกรรมเป็นสิ่งที่ถูกสร้างจากสังคม และในขณะเดียวกันวาทกรรมก็มีอิทธิพลต่อสังคม การศึกษาวาทกรรมจึงเป็นการศึกษาหาความสัมพันธ์ของการเป็นเหตุเป็นผลที่มีต่อกันและกัน (dialectical relationship) ระหว่างภาษาศาสตร์กับศาสตร์ที่ศึกษาสังคมด้านอื่น ๆ โดยสามารถเริ่มจากการวิเคราะห์เป็นขั้นตอนตามการจัดระเบียบกิจกรรมทางสังคม (Mariane and Louise, 2002: 24) ดังแผนภาพต่อไปนี้ คือ

ภาพ 1 การจัดระเบียบกิจกรรมทางสังคม

ที่มา: Mariane and Louise (2002: 24)

จากแผนภาพอธิบายได้ว่า กิจกรรมทางภาษาและวาทกรรมนั้น เป็นผลผลิตของการนำเอาส่วนประกอบต่าง ๆ ของชีวิตทางสังคมมารวมกัน โดยผ่านกระบวนการจัดเรียงใหม่ วาทกรรมจึงไม่ใช่องค์ประกอบทางสังคมโดยตรง แต่เป็นผลที่ได้จากกระบวนการจัดเรียง ซึ่งองค์ประกอบต่าง ๆ จะถูกจัดเรียงและเรียงใหม่ต่ออีกหลายครั้งในกระบวนการประมวลความหมาย กระบวนการนี้เริ่มที่การนำเอาองค์ประกอบต่าง ๆ มาประกอบกันเข้าเป็นรูปแบบบางอย่างเพื่อสร้างกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง หรือเรียกว่า ระยะของกิจกรรม รูปแบบของความสัมพันธ์นี้จะคงที่ อยู่ได้ก็ต่อเมื่อมีการเน้นเท่านั้น เมื่อการเน้น หรือองค์ประกอบเปลี่ยนไป องค์ประกอบแต่ละตัวก็จะเปลี่ยนแปลงไปด้วย กิจกรรมต่าง ๆ หรือกระบวนการตีความหมายในสังคมก็จะเปลี่ยนไป จึงเห็นได้ว่า กระบวนการเน้นเป็นส่วนสำคัญ เพราะเป็นจุดเชื่อมหรือจุดเน้นในการกำหนดรูปแบบทิศทางในการสร้างวาทกรรมหนึ่ง ๆ โดยในกิจกรรมของสังคมจะมีการก่อตัวแห่งระยะของกิจกรรมหลายครั้ง ดังนั้นองค์ประกอบก็จะเปลี่ยนไป เมื่อระยะของกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งกลืน

เข้ากับระยะของกิจกรรมอื่น กระบวนการนี้จะเป็นไปตามกระบวนการการรับรู้ทางสังคมของมนุษย์ ซึ่งจะตัดสินว่าองค์ประกอบใดควรจะเข้ามามีผลในบริบทใด และองค์ประกอบต่าง ๆ นั้นจะผ่านกระบวนการเน้นในรูปแบบไหน สรุปได้ว่า วาทกรรมจะถูกสร้างขึ้นโดยบริบท และจะถูกแปลความหมายโดยกระบวนการการรับรู้ทางสังคมของผู้ใช้ภาษา

การเห็นความสัมพันธ์ระหว่างจุดกำเนิดของวาทกรรม กับปฏิบัติการทางสังคม ทำให้รู้ว่า หัวใจของการวิเคราะห์วาทกรรมนั้นอยู่ที่การพิจารณาภาคปฏิบัติการจริงของวาทกรรม เพื่อค้นหาว่าโดยวิธีการหรือกระบวนการใด หรือการเน้นใด ที่ได้ทำให้สิ่งต่าง ๆ ในสังคมกลายเป็นวัตถุเพื่อการศึกษา หรือเพื่อการพูดถึงของวาทกรรมไปได้ ดังนั้น การวิเคราะห์วาทกรรมจึงหมายถึง การพยายามศึกษา และสืบค้นถึงกระบวนการ ขั้นตอน ลำดับเหตุการณ์และรายละเอียดปลีกย่อยต่าง ๆ ในการสร้างเอกลักษณ์และความหมายให้กับสรรพสิ่งที่ห่อหุ้มเราอยู่ในสังคมในรูปแบบของวาทกรรมและภาคปฏิบัติการของวาทกรรม ในประเด็นต่าง ๆ ต่อไปนี้ คือ

1. เรื่องนั้น ๆ มีความเป็นมาอย่างไร
2. เรื่องนั้น ๆ มีการต่อสู้ เพื่อช่วงชิงการนำ (hegemony) สำหรับการตั้งข้อกำหนด หรือกฎเกณฑ์อย่างไร เช่น มีการเก็บกดปิดกั้นอะไรบ้าง มีการปะทะ ประสาน แทนที่ต่อสู้แย่งชิงพื้นที่ผนวกกัน ขจัดออกจากพื้นที่เดิม บรรจบ ครอบคลุม อย่างไร
3. เรื่องนั้น ๆ มีความสัมพันธ์กับบุคคล สถาบัน สถานที่และเหตุการณ์อะไรบ้าง
4. วาทกรรมที่สร้างขึ้นนั้น มีผลกระทบอะไรบ้าง

สรุปได้ว่า สิ่งที่ต้องศึกษาในการวิเคราะห์วาทกรรมก็คือ ชุดของความสัมพันธ์อันสลับซับซ้อนที่เป็นตัวกำหนดการดำรงอยู่ของวาทกรรม / ปัจจัยเงื่อนไขที่ก่อให้เกิดวาทกรรมขึ้นมา หรือเป็นการพิจารณาหาชุดของความสัมพันธ์ที่เป็นตัวกำหนดภาคปฏิบัติของวาทกรรมและเป็นการค้นหาภาคปฏิบัติการของวาทกรรมเฉพาะด้านที่สำคัญของบรรดาผู้เชี่ยวชาญในแขนงวิชาต่าง ๆ ของสังคม ซึ่งเป็นตัวกำหนดขอบเขตของสิ่งที่พูดว่าต้องพูดอะไร อย่างไร ใครเป็นผู้พูด ที่จะถือเป็นการพูดที่ได้ความหมาย สื่อสารกันรู้เรื่องและเป็นที่ยอมรับได้ในสังคม ภาคปฏิบัติการจริงของวาทกรรมนี้จึงสถาปนาให้ผู้พูดมีอำนาจขึ้นมา คือ มีความชอบธรรมในการพูดถึงเรื่องนั้น ๆ ได้ภายใต้กรอบของวาทกรรมหนึ่ง ๆ

ส่วนประเด็นสำคัญของการวิเคราะห์วาทกรรมมิได้อยู่ที่ว่าคำพูดนั้นเป็นจริงหรือเท็จ แต่อยู่ที่กฎเกณฑ์ที่เป็นตัวกำหนดกำกับให้การพูดนั้น ๆ เป็นไปได้ กฎเกณฑ์เหล่านี้อยู่ในตัววาทกรรมและภาคปฏิบัติการจริงของวาทกรรม ดังนั้น จุดแตกหักของการวิเคราะห์วาทกรรมจึงอยู่ที่ตัววาทกรรม (ไม่ใช่เศรษฐกิจ สังคม การเมือง หรือวัฒนธรรมอย่างที่นิยมทำกันในแนวการวิเคราะห์แบบอื่น) โดยฟูโกต์ กล่าวไว้ว่า วาทกรรมมิใช่ทางผ่านหรือที่แสดงออก (ปกปิด) ของ

ความปรารถนา แต่วาทกรรม คือ ตัวความปรารถนา และถ้าหากดูจากประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา วาทกรรมมิใช่เป็นเพียงผลลัพธ์ที่เกิดจากการต่อสู้เพื่อเปลี่ยนแปลงระบบของการครอบงำ แต่ตัววาทกรรมเองต่างหากที่เป็นการต่อสู้ และครอบงำ วาทกรรม คือ ตัวอำนาจที่ต้องเข้าไปจัดการ / ยึดเอาไว้

ดังนั้น ผลผลิตของวาทกรรมชุดหนึ่ง จะสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่สลับซับซ้อนในสังคม เช่น บรรดาสถาบันต่าง ๆ ในสังคม ระบบ เศรษฐกิจ กระบวนการทางสังคม แบบแผนพฤติกรรม จารีตปฏิบัติ เทคนิควิทยาการ ระบบการจัดประเภทแยกแยะต่าง ๆ ในสังคม การจัดประเภทแยกแยะต่าง ๆ เป็นเครื่องมือที่วาทกรรมใช้ โดยที่ไม่ได้เป็นเครื่องมือแบบวิทยาศาสตร์ หรือเป็นกลางแต่อย่างใด แต่มันคือ เทคนิควิธีการและวิทยาการของอำนาจที่แบบฉบับหนึ่ง เนื่องจากป้า หรือฉลากที่ได้มาจากการจัดประเภทนี้ จะเป็นตัวกำหนดกฎเกณฑ์เกี่ยวกับสถานภาพความสูงต่ำ บทบาท หน้าที่ อำนาจ ฯลฯ ของสิ่งนั้น ๆ ซึ่งทำให้วาทกรรมเป็นอำนาจที่แบบฉบับในการสร้างเอกลักษณ์หรือความเฉพาะเจาะจงให้กับสรรพสิ่งต่าง ๆ ในสังคม

เหตุฉะนั้นในความเห็นของฟูโกต์ เอกลักษณ์และความหมายจึงเป็นเรื่องของการใช้อำนาจและความรุนแรงเข้าไปบังคับ ยัดเยียด ให้เป็นของวาทกรรมชุดหนึ่ง ขณะเดียวกันวาทกรรมชุดดังกล่าว ก็จะเก็บกด บดบัง ปิดกั้น ขจัดหรือทำลายมิให้สิ่งที่แตกต่างไปจากเอกลักษณ์และความหมายของสิ่งที่วาทกรรมนั้นสร้างขึ้นมาได้ปรากฏตัวขึ้นได้ (มากกว่าที่จะเป็นเรื่องของ การผูกติดกันอย่างเหนียวแน่นของคุณสมบัติเฉพาะอย่างในตัวของสิ่งเหล่านั้นเองอย่างที่คนทั่วไปเข้าใจกัน)

ส่วนจารีตปฏิบัติและกฎเกณฑ์ของสังคมในรูปของวาทกรรม และภาคปฏิบัติการจริงของวาทกรรมในเรื่องนั้น ๆ ก็เป็นตัวกำหนดเอกลักษณ์และความหมายให้เกิดขึ้น ซึ่งทำให้เอกลักษณ์และความหมายมีลักษณะลื่นไหล เปลี่ยนแปลงไปตามวาทกรรมที่สร้างสิ่งเหล่านั้นขึ้นมาแบบไม่แน่นอน ไม่ตายตัว ไม่หยุดนิ่ง เมื่อเป็นเช่นนั้นวาทกรรมก็เป็นมากกว่าเรื่องของ ภาษา คำพูด หรือการตีความ แต่เป็นเรื่องของอำนาจและความรุนแรง ที่แสดงออกมาในรูปของภาคปฏิบัติการจริงของวาทกรรมในสังคม

อย่างไรก็ตาม ในสังคมการผลิตวาทกรรมจะถูกควบคุม คัดสรร จัดระบบและแจกจ่าย ภายใต้กฎเกณฑ์ชุดหนึ่ง ซึ่งมีหน้าที่พลิกแพลงเพื่อให้เรามองไม่เห็นถึงอำนาจและอันตราย รวมถึงความน่าเกลียด น่าสะพรึงกลัวของวาทกรรม เพื่อให้วาทกรรมดังกล่าวดำรงความเหนือกว่า / ความเป็นเจ้าของในสังคม สำหรับสังคมปัจจุบันของเรา กฎเกณฑ์ที่รู้จักกันดีคือ การกีดกัน / ปิดกั้น ในรูปแบบที่เราเสนอจะคุ้นเคยและเคยชินอย่างมาก เช่น การห้ามทำ ห้ามพูด สิ่งนั้นสิ่งนี้

ส่วนแหล่งที่สร้างกฎเกณฑ์เฉพาะที่ทำให้ความรู้เหล่านี้เกิดขึ้นมาได้ คือ อำนาจในรูปแบบของความรู้ที่ไม่ธรรมดา แต่เป็นความรู้ที่อ้างความเป็นผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน เช่น วิทยาศาสตร์การแพทย์ เศรษฐศาสตร์ แม้กระทั่งศิลปะ ซึ่งอำนาจเหล่านั้นต่างเป็นที่ยอมรับเพราะสามารถปกป้องรักษา / ความหยาบกร้านของมัน ความสำเร็จของอำนาจอยู่ที่ความสามารถในการปกป้องอำพรางกลไกในการทำงาน และกลไกที่สำคัญในการทำงานของอำนาจก็ไม่ใช่กฎหมายอย่างที่มักนิยมเข้าใจกัน แต่เป็นกฎเกณฑ์และจารีตปฏิบัติในสังคม โดยเฉพาะกฎเกณฑ์และจารีตปฏิบัติของบรรดาผู้เชี่ยวชาญทั้งหลายในรูปของวาทกรรมเฉพาะ หรือวาทกรรมวิชาการว่าด้วยเรื่องนั้น ดังนั้น อำนาจจึงไม่ใช่วัตถุที่อยู่ในรูปของสถาบัน โครงสร้าง หรือกำลัง แต่อำนาจคือ ป้ายฉลากที่เราติดให้กับสถานการณ์ที่สลับซับซ้อนของการต่อสู้ช่วงชิงเชิงยุทธศาสตร์ในสังคม ดังนั้นจึงไม่เป็นที่น่าแปลกใจหากจะพบว่าเมื่อวาทกรรมปรากฏตัว ณ ที่ใดก็ตาม เราจะพบการต่อสู้ระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ที่อ้าง “ความชอบธรรม” ให้แก่วาทกรรมหนึ่ง ๆ กับกลุ่มที่ถูกปฏิเสธความชอบธรรมของวาทกรรมนั้นด้วย

ฉะนั้น สิ่งที่เราต้องศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับบทบาททางสังคมของสตรีในบทเพลงลูกทุ่งไทย การศึกษาว่าอะไรเป็นโอกาส หรือเงื่อนไขที่วาทกรรมบทบาททางสังคมของสตรีในบทเพลงลูกทุ่งไทยเผยตัวออกมาได้ โดยอาศัยสมมุติฐานที่ว่า การสื่อสารที่ปรากฏอยู่ในบทเพลงลูกทุ่งไทย มิได้เพียงแต่อยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของไวยากรณ์ที่เรารู้จักกัน และมีได้เกิดจากโครงสร้างลึกลับในตัวภาษา หรือสมองของเราเท่านั้น แต่ยังอยู่ภายใต้ความรู้และบริบททางด้านสังคมวัฒนธรรมที่จะทำให้เข้าใจ หรือไม่เข้าใจการสื่อสารดังกล่าว การศึกษาครั้งนี้จึงไม่ใช่เป็นการศึกษากฎเกณฑ์ด้านภาษาของวาทกรรมสตรีเท่านั้น หากแต่ต้องพยายามศึกษาโอกาส หรือเงื่อนไขบทบาททางสังคมของสตรีในบทเพลงลูกทุ่งไทย จะเปิดเผยตัวออกมาเป็นปฏิบัติการทางวาทกรรมด้วยการศึกษาลักษณะนี้ จะนำมาสู่การชี้ให้เห็นบทบาทและการใช้อำนาจของวาทกรรมบทบาททางสังคมของสตรีในบทเพลงลูกทุ่งไทย และยังเป็นการทำทลายความชอบธรรมของความรู้ด้านบทบาททางสังคมของสตรีในบทเพลงลูกทุ่งไทย ซึ่งเป็นที่เชื่อถือกันอยู่ โดยการเปิดเผยให้เห็นว่าอำนาจและความชอบธรรมที่บทเพลงลูกทุ่งไทยอ้างอิงว่ามาจากความรู้สารพัดนั้น แท้ที่จริงแล้วความรู้เหล่านั้นจะเป็นการศึกษาถึงกฎเกณฑ์ เงื่อนไข / กลวิธี สถานการณ์ทางสังคมและอำนาจที่ทำให้เกิดวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมขึ้นมาได้ ซึ่งการศึกษาวเคราะห์วาทกรรมนี้จะมีวิธีวิทยาและกระบวนการขั้นตอนในการวิเคราะห์วาทกรรม ดังจะนำเสนอในหัวข้อถัดไป

วิธีวิทยา และกระบวนการ / ขั้นตอนในการวิเคราะห์วาทกรรม

ตามที่ทราบกันแล้วว่า การวิเคราะห์วาทกรรม หมายถึง การพยายามศึกษาและสืบค้นถึงกระบวนการ ขั้นตอน ลำดับเหตุการณ์และรายละเอียดปลีกย่อยต่าง ๆ ในการสร้างเอกลักษณ์และความหมายให้กับสรรพสิ่งที่ห่อหุ้มเราอยู่ในสังคม ในรูปของวาทกรรมและภาคปฏิบัติการของวาทกรรม ซึ่งสามารถสรุปให้เห็นถึงวิธีวิทยาของการศึกษาดังกล่าวได้ คือ

1. ศึกษาว่าอะไรคือเนื้อหาของวาทกรรมนั้น เป็นการตั้งคำถามเพื่อตรวจสอบหรือสืบค้นเอกลักษณ์และความหมายของวาทกรรมนั้น ทำให้เห็นโยงใยความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสังคมที่วาทกรรมนั้นดำรงอยู่ ในตามวิธีการต่อไปนี้ คือ

1.1 ศึกษาชุดกฎเกณฑ์ที่เป็นตัวกำหนด / สร้างความหมายให้กับวาทกรรมนั้น โดยใช้วิธีการศึกษาที่เรียกว่า archaeology หมายถึง วิธีการศึกษาที่มุ่งไปที่การค้นหาคือเท็จจริงที่อยู่ชั้นล่างและเป็นพื้นฐานของวาทกรรมหนึ่ง ๆ เป็นวิธีการศึกษาที่พยายามพิจารณาว่า อะไรคือเงื่อนไขที่ทำให้ความรู้หรือวาทกรรมชนิดหนึ่งจะถูกยอมรับว่าเป็นจริง และเป็นไปได้มากกว่าวาทกรรมอื่น การค้นพบเงื่อนไขเหล่านี้ จะทำให้เข้าใจความเป็นเหตุเป็นผลของวาทกรรมว่ามีพื้นฐานมาจากอะไร เป็นการสำรวจลงไปในชั้นเอกสารต่าง ๆ เพื่อค้นหาว่าในแต่ละยุคสมัยมีโครงสร้างทางความคิดหรือกรอบความรู้ (episteme) ที่เป็นกรอบกำกับเครือข่ายของความรู้ ความเชื่อ วิธีคิด วิเคราะห์เรื่องนั้นในยุคหนึ่ง ๆ ให้เป็นเป้าหมายลอมคำพูดและข้อเขียนให้ไหลเวียนอยู่ในสังคม และกลายเป็นแหล่งอ้างอิงของผู้คนให้หยิบยื่นความหมายและคุณค่าแก่สรรพสิ่ง กรอบความรู้ในประเด็นใดประเด็นหนึ่งในยุคนั้น ๆ เป็นเสมือนขอบฟ้าทางความคิดที่ครอบผู้คนในยุคนั้น ๆ ไว้ โดยทำหน้าที่กำกับว่าสิ่งใดที่พูดแล้วจะเป็นที่ยอมรับหรือไม่ยอมรับในสังคม กล่าวอีกนัยหนึ่ง วิธีการศึกษาที่เรียกว่า archaeology นี้ก็คือ การวิเคราะห์ให้เห็นปัจจัยและองค์ประกอบต่าง ๆ ที่ประมวลกันเข้ามาเป็นวาทกรรมหนึ่ง ๆ

1.2 ศึกษาสืบค้นว่าวาทกรรมนั้น มีกระบวนการถูกสร้างขึ้นมามีได้อย่างไร และมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไรบ้าง หรือที่เรียกว่า วิธีการแบบวงศ์วานวิทยา (genealogy) อันเป็นการขุดคุ้ย เพื่อหาส่วนย่อยรอยแยกและความรู้ที่มีลักษณะเฉพาะส่วนเฉพาะจุดอย่างจริงจัง เป็นการมองหาจุดพลิกผันของเรื่องนั้น (ไม่ใช่จุดกำเนิด) วงศ์วานวิทยาเป็นยุทธวิธีที่ทำให้เห็นว่าวาทกรรมนั้นถูกปลดปล่อยและปรากฏออกมาได้อย่างไร มีการเผยตัวในลักษณะไหน (emergence) เป็นกระบวนการที่ชี้ให้เห็นว่าวาทกรรมนั้นมีนัยยะทางการเมืองและสังคมอย่างไร ด้วยวิธีการต่อไปนี้ คือ

1.2.1 ชี้ให้เห็นว่า แต่ละองค์ประกอบหรือปัจจัยที่ประมวลเข้ามาเป็นวาทกรรมหนึ่งนั้น มีความสัมพันธ์และส่งผลกระทบถึงกันอย่างไร

1.2.2 นำเงื่อนไขทางบริบทสังคมและปัจจัยแวดล้อมมาอธิบายสิ่งที่ปรากฏในตัวของวาทกรรม

1.2.3 เน้นภาคปฏิบัติของวาทกรรมว่าเป็นเรื่องของอำนาจ วงสาววิทยา ทำให้เห็นว่า ภาษาไม่ได้เป็นอิสระและไม่ได้เป็นพื้นฐานทั้งหมดของความเป็นจริง แต่วาทกรรมถูกสร้างขึ้นจากอำนาจของสังคม

1.3 ศึกษาวิธีการ problematization ของวาทกรรมนั้น อันหมายถึง กระบวนการในการทำให้สรรพสิ่งกลายเป็นประเด็นที่ต้องได้รับการศึกษาหรือพูดถึงของวาทกรรมนั้น

2. ศึกษาว่าวาทกรรมนั้นมีบทบาทหน้าที่อย่างไรในสังคม เป็นการดูภาคปฏิบัติ การจริงของวาทกรรมนั้นว่า มีผลโยงใย / เครือข่ายในสังคมที่วาทกรรมนั้นดำรงอยู่อย่างไร มีเล่ห์กลอย่างไรบ้าง

3. ศึกษาว่าวาทกรรมนั้นนำไปสู่การศึกษากระบวนการในการสร้าง / สถาปนาตัวตนของคนในสังคมอย่างไร (modes / forms of subjectivation) ทั้งนี้โดยต้องตระหนักว่า สุนัขของอำนาจและการครอบงำอยู่ที่การสร้างตัวตน การทำให้มนุษย์กลายเป็นตัวตนใหม่ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ ซึ่งจะเปลี่ยนแปลงไปตามเทคนิควิทยาในการสร้างตัวตนให้กับมนุษย์ในแต่ละยุคสมัย หรือที่เรียกว่า technologies of the self เทคนิควิทยาในการสร้างตัวตนนั้นก็คือเทคนิควิทยาการของอำนาจที่แบบลือรูปแบบหนึ่ง (นอกเหนือจากเทคนิคที่เรียกว่า ความรู้) และยังนำไปสู่การเล่นเกมที่ด้วยความจริง (a truth game) ซึ่งเป็นการสร้างความจริงชุดหนึ่งขึ้นมาเพื่อเปลี่ยนแปลงคนจากสถานะหนึ่งไปสู่อีกสถานะหนึ่งได้ เป็นภาคปฏิบัติของวาทกรรมว่าด้วยตัวตนของเราเอง

แนวคิดเรื่องการรื้อสร้างตัวบท

แนวคิดทฤษฎีการรื้อสร้างนี้เป็นแนวคิดของ ฌาคส์ แดร์ริดา (jacques Derrida) นักปรัชญาชาวฝรั่งเศส มีหลักเชื่อว่า ความหมายเป็นสิ่งที่เลื่อนไหล แปรเปลี่ยนไปได้เรื่อยๆ การใช้วิธีการแบบรื้อสร้าง (deconstruction) ในการอ่านตัวบท (text) จะทำให้พบความหมายอื่น ๆ ที่ตัวบทกดทับเอาไว้ เป็นการหาความหมายของความหมายหรือความหมายอื่น ๆ (polysemy) อันเกิดจากความคลุมเครือของคำที่จะมีความหมายไม่เหมือนกัน เมื่ออยู่ในเงื่อนไข

บริบทกฎเกณฑ์ที่ต่างกันวิธีการรื้อสร้างนี้ จะรื้อแสวงหารายละเอียดว่าตัวบทได้บังคับเงื่อนไขอะไรบางอย่างที่เป็นพื้นฐานของตัวมันเองเอาไว้ โดยที่เงื่อนไขเหล่านี้อาจแย้งกับตรรกะที่ตัวบทนั้นเสนอออกมา ดังนั้น การวิเคราะห์หาจุดที่ระบบต่าง ๆ ได้กดทับซ่อนไว้ในภาษาให้พบ แล้วดึงออกมาได้ก็เท่ากับเป็นการรื้อสร้างตัวบท เพื่อเผยให้เห็นความแย้งในโครงสร้างเดิมจนพบความหมายที่ถูกกดทับเอาไว้ในตัวบทได้ในที่สุด

การรื้อสร้างของ ฌาคส์ แครร์ริคา นั้นเห็นว่า “การอ่านคือ การพยายามทำให้สิ่งที่มองไม่เห็นมาปรากฏต่อสายตาได้” โดยเชื่อว่าเราจะได้พบสิ่งที่ตัวบทเสแสร้งว่าไม่จำเป็นต้องมีแต่จริงแล้วกลับจำเป็นหรือขาดไม่ได้ แครร์ริคาเรียกสภาวะที่พบจากการรื้อสร้างว่า สิ่งที่ยาเข้าไปอันดำรงอยู่ (the present absences) หรือความเงียบที่กำลังผลิตอยู่ (productive silences) นั่นคือเหตุผลที่บางครั้งเชิงอรรถของบทความบางบทจึงสำคัญมากกว่าตัวเนื้อเรื่อง เนื่องจากมันบอกสิ่งที่เป็นรายละเอียดเพิ่มเติมหรือข้อมูลเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่ผู้เขียนไม่ต้องการนำมาไว้ในตัวเนื้อเรื่อง เพราะอาจจะส่งผลต่อทิศทางการดำเนินเรื่องที่ผู้เขียนต้องการได้ จึงกล่าวได้ว่า การรื้อสร้างเป็นเรื่องของการตีความตัวบทมากกว่าที่จะเป็นการแสวงหาความจริงจากตัวบท

การรื้อสร้างยังเป็นการวิเคราะห์ความสัมพันธ์หนึ่ง ๆ ในตัวบทที่ผู้เขียนเองก็อาจไม่ตระหนักถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจอันสลับซับซ้อนที่ซ่อนอยู่ในตัวบทด้วยซ้ำ ทั้งนี้เพราะภาษาหรือวาทกรรมเป็นสิ่งที่เกิดจากอำนาจและการจัดวางโครงสร้างของอำนาจ (heirachy) ในสังคมที่ได้ทำการรื้อถอนโครงสร้างและสร้างความหมายขึ้นมาใหม่ (deconstruction) ให้กับสรรพสิ่ง การมองว่า “ภาษาไม่ใช่เครื่องมือโปร่งใสที่ส่องสะท้อนความจริง แต่เป็นระบบสัญลักษณ์ที่สร้างความจริง ภาษากำหนดกรอบคิดของเราในการมองโลก” นี่เองที่ทำให้ ทฤษฎีการรื้อสร้างเชื่อว่า ความรู้ทุกสิ่งเป็นวาทกรรมทางอำนาจ กล่าวคือ ผู้ที่มีอำนาจเป็นผู้กำหนดความรู้เช่น ศาสนจักรในสมัยโบราณมีการลงโทษนักวิทยาศาสตร์โดยการเนรเทศ หากเขียนด้านศาสนจักรเป็นต้น เหตุฉะนั้น การรื้อสร้าง จึงหมายถึง การถามกลับเกี่ยวกับความจริง ความรู้ และธรรมชาติของความรู้/อำนาจ (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฟาร, 2545: 202)

แนวคิดการรื้อสร้างนี้ เมื่อนำมาใช้เพื่อวิเคราะห์สื่อร่วมกับแนวความคิดหลักของแบบจำลองเพื่อรู้เท่าทันสื่อตามแบบของ Dick (2009: 25) จะทำให้มองออกว่า การสื่อสารทุกรูปแบบล้วนเป็นวาทกรรมที่ใช้เพื่อประกอบสร้างความเป็นจริง โดยอาจกล่าวได้ว่า ทุกครั้ง ๆ ของการสร้างภาพตัวแทนในโลก เช่น การสร้างภาพว่าผู้หญิงที่สวยงามจะต้องขาว ผอมเพรียวหุ่นบาง และรักเด็ก ทั้งหมดจะพยายามอธิบาย หรือนิยามความเป็นจริงด้วย “การประกอบสร้าง” ความหมายเหล่านั้นขึ้นมา ดังนั้น สิ่งที่ปรากฏต่อสายตาของเรานั้นจึงได้ผ่านการคัดเลือกหรือจัดเรียบเรียงรายละเอียดข้อมูล เนื้อหาสาระ หรือภาพต่าง ๆ มาแล้วเป็นอย่างดี เพื่อที่จะสื่อสารความ

เป็นจริงตามมุมมองของ “ผู้สร้าง” ออกมาให้ได้ โดยเหตุนี้ สารหรือสิ่งต่าง ๆ ที่นำเสนอ ออกมานั้น แม้ว่าจะดูเหมือนจริงเพียงไรก็ตามกลับไม่เคยมีความเป็นกลาง ไม่เคยปราศจากอคติของผู้สร้างในการอธิบายความเป็นจริง ไม่ว่าจะอยู่ในรูปของสิ่งพิมพ์ คำพูด ภาพ โฆษณา หรือข่าวก็ตาม

การเข้าใจว่า สื่อเป็นผู้ประกอบสร้างความเป็นจริงนี้ เป็นจุดเริ่มต้นไปสู่วิธีการตั้งคำถามที่จะช่วยในการ “รื้อสร้างสื่อ” ได้ใน 3 ส่วนคือ

1. การค้นหาความหมายที่ซ่อนเร้นอยู่ในตัวบทเหล่านั้น โดยดูที่โครงสร้างของการเล่าเรื่อง วิธีการสื่อความหมายในเรื่องคำนิยมที่เห็นได้อย่างชัดเจนจากตัวบทนั้น
2. การอ่านให้ออกว่าสื่อได้วางแผน พิจารณา คัดเลือก กลั่นกรอง และออกแบบสารมาแล้วเป็นอย่างดี เพื่อผลิตกลุ่มผู้รับสารเป้าหมายของตัวเอง เพื่อให้ผู้รับสารอ่านความหมายจากตัวบทต่าง ๆ ได้หลากหลาย ตามความสามารถ เพศสภาพ เชื้อชาติ ฐานะ บทบาท หรือเบื้องหลังทางวัฒนธรรมของแต่ละบุคคล
3. การวิเคราะห์ว่ามีอำนาจอยู่ในขั้นตอนการผลิต (production) ที่ครอบคลุมถึงทุกสิ่งในระหว่างการผลิตตัวบทของสื่อ ตั้งแต่เทคโนโลยี อำนาจจากสถาบันต่าง ๆ ของคนทำงานสื่อในกระบวนการผลิต

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนั้น เราจำเป็นต้องคำนึงอยู่เสมอด้วยว่า ในระหว่างการ “รื้อสร้าง” สื่อเพื่อให้เกิดความรู้เท่าทันนี้ เราจะไม่สามารถแยกพิจารณาทั้ง 3 ส่วนออกจากกันอย่างเด็ดขาดได้ แต่ต้องพินิจพิจารณาและตั้งคำถามควบคู่กันไปอยู่เสมอ ต้องหมั่นตั้งคำถามและเตือนตนอยู่ตลอดเวลาว่า ในระหว่างที่เรากำลังบริโภคหรือรับสารจากสื่อ นั้น มีสิ่งที่สื่อเลือกมานำเสนอ เลือกมาจุดประเด็น และเลือกตัดทิ้งออกไปอยู่เสมอ และ “ความเป็นจริง” อย่างที่ปรากฏในสื่อ นั้นไม่ได้เป็นอย่างที่เราได้เห็นหรือได้ยินเสมอไป

กล่าวโดยสรุป ผู้ศึกษาจะนำการวิเคราะห์แบบวิธีการรื้อสร้างตามแนวคิดหลังสมัยใหม่นี้ มาใช้เป็นเครื่องมือทำทลายแนวทางการรับรู้ การเข้าใจแบบเดิมที่มีต่อบทบาททางสังคมของผู้หญิงในบทเพลงลูกทุ่งไทย ซึ่งการศึกษาครั้งนี้จะนำไปสู่การเปิดเผยความรู้ใหม่ ๆ ที่ต่างออกไปหลาย ๆ รูปแบบได้ จัดได้ว่าเป็นการตั้งคำถามกับกรอบความคิดความรู้เดิมว่าเป็นวาทกรรมที่ถูกสร้างขึ้น โดยผู้มีอำนาจเพื่อสร้างระบบคิดที่ใช้ควบคุมชุมชน เพื่อเอาเปรียบ ใช้ประโยชน์ กัดขี้ ทำร้าย ทำลาย และกำจัดคนที่ต่าง ต่ำกว่า และเป็นอื่นหรือไม่ กล่าวอีกนัยหนึ่งการรื้อสร้าง (deconstruction) ความรู้และความจริงนี้ทำไปเพื่อจับพิรุณการห่อหุ้มข้อมลพิษของมายาคติว่าใครทำเพื่อสร้างข้อเท็จจริงอะไร เพื่อกลบเกลื่อนเบี่ยงเบนประเด็นอะไรของใคร และเหตุใดประเด็นนั้นจึงเป็นที่น่าสงสัย (ธงชัย วินิจจะกุล, 2534: 16)

ทฤษฎีสัญญาวิทยา

ทฤษฎีสัญญาวิทยาที่แปลมาจากภาษาอังกฤษว่า “Semiology” นั้นสามารถถอดความหมายจากรากศัพท์เดิมได้ว่าเป็น “ศาสตร์แห่งสัญญา” (science of Sign) ซึ่งอาจอธิบายในเบื้องต้นได้ว่า ทฤษฎีสัญญาวิทยาคงจะมีลักษณะเหมือนทฤษฎีทั่ว ๆ ไป ที่พยายามให้คำอธิบายต่อสิ่งที่เรียกว่า “สัญญา” หรือหากจะพูดให้ง่ายขึ้นก็คือ ศาสตร์นั้นพยายามจะอธิบายถึงวัฏสงสารของสัญญา คือ การเกิดขึ้น การพัฒนา การแปรเปลี่ยน รวมถึงการเสื่อมโทรมตลอดจนการสูญสลายของสัญญาหนึ่ง ๆ ที่ปรากฏออกมาเป็นแบบแผนและมีระบบระเบียบ (กาญจนา แก้วเทพ, 2541: 81)

กาญจนา แก้วเทพ (2541: 101) อธิบายถึงสัญญาวิทยาว่า เป็นศาสตร์ที่ศึกษาเกี่ยวกับระบบของสัญลักษณ์ (signs) ที่ปรากฏอยู่ในความคิดของมนุษย์ อันถือเป็นทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบตัวเรา สัญลักษณ์อาจจะได้แก่ ภาษา รหัส สัญญาณ เครื่องหมาย เป็นต้น

การศึกษาสัญลักษณ์เกิดขึ้นมาเป็นเวลานาน ตั้งแต่ความสนใจนักปรัชญาสมัยกลาง (John Locke) และคนอื่น ๆ แต่การวิเคราะห์ทางสัญญาแนวใหม่เริ่มมาจากการศึกษาของ Ferdinand De Saussure นักภาษาศาสตร์ชาวสวิส และ C.S. Peirce นักตรรกวิทยาและนักปรัชญาชาวอเมริกัน หนึ่งในผู้ก่อตั้งสาขา Semiotic ในอเมริกา โดยเฉพาะ De Saussure ถือกันว่าเป็นบิดาแห่งศาสตร์นี้ เพราะเป็นผู้เปิดศักราชใหม่ในวิชาภาษาศาสตร์ด้วยการแยกภาษา มาศึกษาในเชิงของสิ่งที่ เป็นระบบ (systems) ในตัวของมันเอง เป็นการสร้างความแปลกใหม่ให้กับวงการภาษาศาสตร์ในอดีตที่เป็นการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์และการศึกษาเชิงเปรียบเทียบมาโดยตลอด Ferdinand De Saussure ได้ให้ความหมายของสัญญาไว้ว่า คือ สิ่งที่สัมผัสได้ด้วยอายตนะ (อวัยวะรับสัมผัสทั้งห้า) และเป็นสิ่งที่คนกลุ่มหนึ่งได้ตกลงใช้สิ่งนั้นเป็นเครื่องหมาย (mark) ถึงอีกสิ่งหนึ่ง ซึ่งมีได้ปรากฏอยู่ในสัญญานั้น เช่น เวลาเขียนคำว่า “ม้า” โดยที่เราหมายถึง “ตัวม้าจริง ๆ” ส่วนที่เป็นเครื่องหมาย (ตัวอักษรที่เขียนคำว่า “ม้า” นี้เรียกว่า “ตัวหมาย” (signifier) ส่วนตัวม้าจริง ๆ นั้น เรียกว่า “ตัวหมายถึง” (signified) กระบวนการทั้งหมดนี้ เราเรียกว่า “การสร้าง ความหมาย” (signification) Roland Barthes ได้ให้แนวทางในการวิเคราะห์ หมายถึง ที่ใช้ในการติดต่อสื่อสารว่ามี 2 ระดับ คือ

ระดับแรก (first order) การตีความหมายโดยตรงหรือความหมายโดยนัยตรง (denotation) เป็นระดับที่เกี่ยวข้องโยงลักษณะของความเป็นจริงตามธรรมชาติ ซึ่งได้อธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างตัวหมาย (signifier) กับตัวหมายถึง (signified) ภายในสัญญาหนึ่ง ๆ ที่

ถูกต้องหรือหมายความว่าไปถึงวัตถุประสงค์หรือความจริงภายนอกตามสภาพที่เห็นอย่างหนึ่ง อาจเรียกได้ว่าเป็นการตีความหมายสามัญสำนึกและความหมายที่ปรากฏเด่นชัดของสัญลักษณ์ (sign)

ระดับที่ 2 (second Order) ในกระบวนการขั้นนี้ สัญลักษณ์จะมีความหมายเชิงวัฒนธรรม ซึ่งไม่ได้เกิดจากตัวสัญลักษณ์เอง แต่มาจากวิธีการที่สังคมให้ค่าตัวหมายและตัวหมายถึงตามความคิดของ Roland Barthes นักโครงสร้างนิยมของฝรั่งเศสกล่าวว่า สัญลักษณ์ในขั้นนี้จะทำหน้าที่ 2 ประการ คือ การถ่ายทอดความหมายโดยนัย (connotation) และถ่ายทอดความหมายในลักษณะมายาคติ (myths)

การถ่ายทอดความหมายโดยนัย (connotation) สัญลักษณ์มีปฏิสัมพันธ์กับอารมณ์ความรู้สึก ค่านิยมและวัฒนธรรมของผู้รับสาร เช่น ในการถ่ายภาพที่ปรากฏก็เป็นตัวหมาย (signifier) แต่ถ้าถ่ายทำโดยใช้เทคนิค เรื่องการกำหนดระยะทางมุมกล้องแสงสีความชัดของภาพหรืออุปกรณ์พิเศษอื่น และนำความรู้ของคนเข้าไปมีส่วนร่วมก็จะทำให้เกิดการตีความหมายอีกระดับหนึ่ง คือ ตีความหมายโดยนัย การที่จะเข้าใจความหมายโดยตรงกันระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร ทั้งผู้ส่งสารและผู้รับสารต้องอยู่ในสังคมเดียวกัน มาจนกลายเป็นตำนานเป็นเรื่องราวที่อธิบายได้ด้วยวัฒนธรรมหรือความเข้าใจบางอย่างเกี่ยวกับความเป็นจริง (reality) หรือ ธรรมชาติ Roland Barthes ใช้คำนี้แสดงให้เห็นถึง การที่สมาชิกของสังคมมีความเข้าใจต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือต่อประสบการณ์ทางสังคมบางอย่าง การทำความเข้าใจความหมายของสัญลักษณ์ในสังคมมาใช้เนื้อหา (text) ดังนั้น จะต้องเดาระบบความหมายที่มีสัญลักษณ์ในสังคมมาใช้ในการตีความ คือ ถ้าเราไม่เคยมีภาพของมายาคตินี้มาก่อน การตีความก็จะแตกต่างกันออกไป

ความหมายโดยนัย (connotation) เป็นความหมายระดับขั้นสองของความหมาย (signifier) ส่วนมายาคติ (myths) เป็นความหมายระดับขั้นสองของตัวหมายถึง (signified) ในการพูดแสดงความหมายโดยนัยหรือวาทกรรมที่เกิดขึ้นระหว่างผู้ร่วมทำการสื่อสาร

การนำทฤษฎีสัญลักษณ์วิทยามาใช้ศึกษาการสื่อสารของมนุษย์ ถือเป็นการศึกษาแนวใหม่ และเป็นจุดเน้นที่ต่างไปจากการศึกษาดั้งเดิมในอดีต ที่มุ่งศึกษาการสื่อสารแบบเป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องอยู่กับสาร ช่องทาง เครื่องส่ง ผู้รับ เสียงรบกวน และการตอบกลับซึ่งถือเป็นพื้นฐานว่า การสื่อสารเป็นการขนถ่ายของสารจากจุดหนึ่ง ไปยังอีกจุดหนึ่งในลักษณะการศึกษา การไหลของข่าวสารแบบเป็นเส้นตรง จากผู้ส่งถึงผู้รับ ในแง่ของการศึกษาประสิทธิภาพและตัวผู้รับสาร

Fiske (1989) กล่าวว่า ทฤษฎีสัญลักษณ์วิทยาเป็นทฤษฎีที่มีความจำเป็นที่จะนำมาอธิบายการสื่อสารของมนุษย์ว่า การสื่อสารคือ จุดกำเนิดความหมาย (meaning) ในฐานะที่การสื่อสาร คือ กิจกรรมของมนุษย์ที่ต้องเกิดขึ้น การศึกษาตามแนวทางนี้จะไม่สนใจเรื่องความ

ล้มเหลวของการสื่อสาร และไม่เกี่ยวข้องกับประสิทธิผลและความถูกต้อง แต่เป็นแนวทางการศึกษาเชิงสังคมหรือความแตกต่างของวัฒนธรรมระหว่างผู้ให้และผู้รับสารนั้น ตลอดจนความหลากหลายของความหมายภายในระบบของภาษา วัฒนธรรม และความเป็นจริงที่ไม่สามารถแสดงผลเป็นลูกศรหรือเป็นเส้นตรงของกระแสการไหลของข่าวสาร แต่เป็นการศึกษาเชิงโครงสร้าง (structural model) ที่มีลูกศรเป็นบางส่วนที่ชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างส่วนประกอบต่าง ๆ ที่เป็นตัวสร้างความหมาย โดยมุ่งความสนใจไปที่การวิเคราะห์โครงสร้างที่กลุ่มความสัมพันธ์ที่ทำให้สาร หมายถึง บางสิ่งหรืออะไรที่มันสร้างเครื่องหมายบนกระดาษ หรือเสียง ไปยังสารที่จะถูกส่งออกไปในการสื่อสารแต่ละครั้ง ดังนั้น การศึกษาแนวสัญลักษณ์วิทยานี้ถือว่าตัวกำหนดของการสื่อสารขึ้นอยู่กับสังคม และสิ่งรอบตัวบนโลกของมนุษย์ ที่ไม่ใช่ขึ้นอยู่กับกระบวนการของการสื่อสาร

ศิริชัย ศิริกายะ และกาญจนา แก้วเทพ (2531: 26) ได้อธิบายแนวคิดในเรื่องสัญลักษณ์วิทยากับการสื่อสารว่า วิชาสัญลักษณ์วิทยา ก็คือ วิชาที่ทำการสำรวจธรรมชาติของระบบสัญลักษณ์ในส่วนที่อยู่นอกเหนือไปจากกฎของไวยากรณ์และกฎแห่งความสัมพันธ์ระหว่างถ้อยคำในประโยคหรือวากยสัมพันธ์ ระบบสัญลักษณ์ทำการควบคุมการสร้าง ความหมายของตัวบทให้เป็นไปอย่างมีความสลับ ซับซ้อน อย่างแผ่ส่วน และต้องขึ้นอยู่กับลักษณะของแต่ละวัฒนธรรม

หัวใจในการศึกษาเชิงสัญลักษณ์ คือ การพยายามเข้าใจในตัวสัญลักษณ์ (sign) ซึ่ง Peirce มองสัญลักษณ์ว่า เกี่ยวข้องกับสัญลักษณ์อื่น และคนที่ใช้สัญลักษณ์นั้นเป็นสามเหลี่ยมแห่งความสัมพันธ์ ที่แต่ละอันต่างเกี่ยวข้องอย่างใกล้ชิดกับอีก 2 ส่วนที่เหลือ และจะทำความเข้าใจได้ในความเกี่ยวข้องกับอีก 2 ส่วนที่เหลือนั้น ความหมายที่เกิดขึ้นจึงเป็นผลของปฏิกิริยาที่เป็นวงจรระหว่างความสัมพันธ์ของทั้งสามตัวแห่งความสัมพันธ์นี้ สัญลักษณ์ (sign) ตัวที่ถูกตีความ (interpretant) วัตถุ (referent) Pierce ได้อธิบายเพิ่มเติมว่า สัญลักษณ์ คือ บางสิ่งบางอย่างที่แสดงแก่นบุคคลในบางสิ่งบางแง่มุม หรือ บางความสัมพันธ์ด้วยการสร้างขึ้นในใจของบุคคล สัญลักษณ์ที่เท่ากัน หรือบางครั้งเป็นสัญลักษณ์ที่ถูกพัฒนาขึ้นไปอีกระดับหนึ่งที่เรียกว่าตัวที่ถูกตีความ interpretant ของสัญลักษณ์แรก ดังนั้น สัญลักษณ์ หมายถึง การแทนที่ (stand for) บางสิ่งเข้าไปในวัตถุของมัน การเข้าใจธรรมชาติของสัญลักษณ์แต่ละชนิดจะส่งผลให้เราสามารถเลือกใช้สัญลักษณ์แต่ละอย่างให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

กล่าวโดยสรุป ทฤษฎีสัญลักษณ์วิทยานี้จะมีความแตกต่างจากภาษาศาสตร์ในอดีต กล่าวคือ มีขอบเขตของสิ่งที่สามารถจะมีความหมายให้กว้างขวางออกไปจากภาษาเท่านั้น ทุกสิ่งทุกอย่างหากเข้ามาโคจรหรือเข้ามาอยู่ในแวดวงของการให้ความหมายแล้ว จะมีคุณสมบัติ

เป็นสัญญาณได้ทั้งสิ้น ด้วยเหตุนี้การวิเคราะห์สัญญาณและรหัสจึงขยายขอบเขตและความสำคัญออกไปอย่างกว้างขวาง สิ่งที่น่าสนใจทุกชนิดเราเรียกว่า “ตัวบท” (text) ในการวิเคราะห์สัญญาณ เราจะศึกษาผู้สร้างสรรค์สัญญาณ ความหมายที่อยู่ในสัญญาณได้ถูกสร้างสรรค์ (generate) ขึ้นมาได้อย่างไร และเพราะเหตุใด หรือศึกษาขั้นตอนของการรับสัญญาณว่าผู้รับสามารถถอดความหมายออกมาจากสัญญาณได้อย่างไร (กาญจนา แก้วเทพ, 2541: 80)

สรุป สัญญะวิทยา เป็นการศึกษากระบวนการสร้างความหมาย (signification) หรือวิธีการที่จะนำเอาสัญญาณต่าง ๆ มาใช้ตีความหมายภายในตัวบท (text) อันเป็นผลผลิตทั้งหมดของการสื่อสาร ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยจะใช้ทฤษฎีสัญญาณมาเป็นกรอบในการวิเคราะห์เนื้อหาเพลงลูกทุ่งที่มีเนื้อหากล่าวถึงบทบาททางสังคมของสตรี เพื่อวิเคราะห์ความหมายของคำที่อยู่ในเนื้อหาเพลงให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

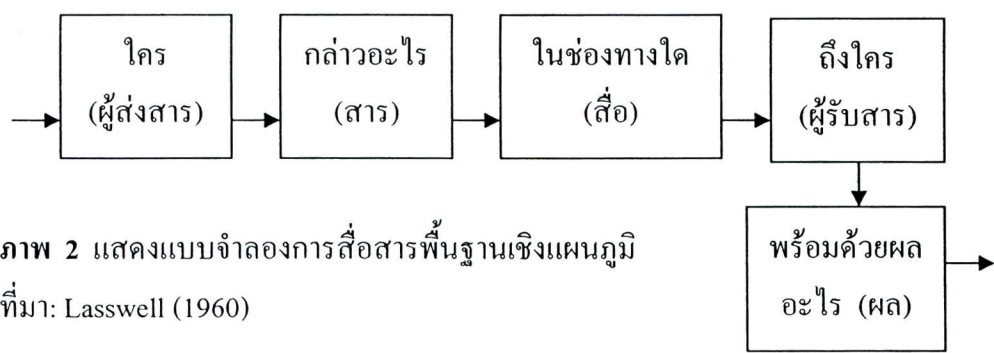
แนวคิดเรื่องเพลงและการสื่อสาร

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน ได้ทรงดำรัสไว้ว่า “เพลงมีอิทธิพลเข้าไปในทุกแห่ง สะท้อนสังคมทุกวันนี้ จึงขอให้นักร้อง นักแต่งเพลงแทรกสิ่งดีงามเข้าไปในเพลง ให้เพลงเกิดประโยชน์ต่อสังคม” (ชุตินา เฟิงสุทซ์, 2545: 23) จะเห็นได้ว่า เพลงเป็นผลสะท้อนทางความคิด ความรู้สึก ความเชื่อ ทศนคติ ขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนพฤติกรรมของมนุษย์ได้เป็นอย่างดี และยังช่วยโน้มน้าวพฤติกรรมและทัศนคติของสังคมให้ดำเนินไปตามบรรทัดฐานของสังคม ตรงกับแนวความคิดของ Champion et al. (1984 อ้างใน ชุตินา เฟิงสุทซ์, 2545: 23) ที่กล่าวว่า มนุษย์ชาติได้ใช้เพลงในการแสดงอารมณ์ต่าง ๆ เช่น ความรัก ความผิดหวัง และเพลงได้สะท้อนถึงพฤติกรรมบางอย่าง เช่น เพลงชาติ เพลงปลุกใจ นอกจากนี้ เพลงยังได้สื่อถึงความเชื่อด้านศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม ค่านิยม ของชุมชน หรือสังคมหนึ่ง ๆ เช่น เพลงศาสนา มนุษย์ได้ใช้เพลงเป็นเครื่องมือในการเปลี่ยนแปลงสังคม เช่น เพลงสันติภาพ เพลงเคลื่อนไหวทางด้านสังคม ซึ่งในปัจจุบันนักโฆษณาได้สร้างสรรค์เพลงเพื่อโน้มน้าวใจให้บริโภคสินค้าของตน

ด้วยเหตุนี้ จึงนับได้ว่าเพลงมีอิทธิพลมากมายต่อมนุษย์ การใช้เพลงในการสื่อสารหรือถ่ายทอดเรื่องราวต่าง ๆ ก็ย่อมเป็นกระบวนการที่สำคัญ พิจารณาแบบจำลองการสื่อสารพื้นฐานของ Lasswell (1960 อ้างใน ชุตินา เฟิงสุทซ์, 2545: 23) นักรัฐศาสตร์ชาวอเมริกัน ที่ได้ตอบคำถามที่เป็นขั้นตอน ดังนี้

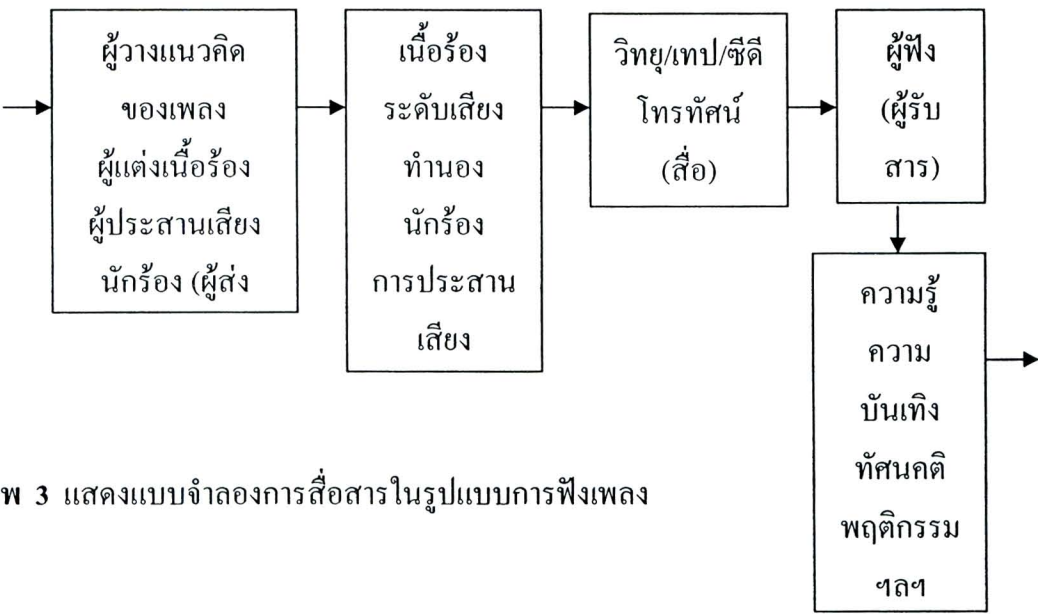
ใคร
กล่าวอะไร
ในช่องทางใด
ถึงใคร
พร้อมด้วยผลอะไร

จากคำถามดังกล่าว สามารถแปลงเป็นแบบจำลองเชิงแผนภูมิ ที่เป็นที่ยุ้จักและถูกอ้างอิงอย่างกว้างขวางในวงการสื่อสารมวลชน ดังตารางภาพข้างล่างนี้

ภาพ 2 แสดงแบบจำลองการสื่อสารพื้นฐานเชิงแผนภูมิ
ที่มา: Lasswell (1960)

จะเห็นได้ว่า แบบจำลองของ Lasswell เป็นเรื่องของการสื่อสารโดยทั่วๆ ไป แต่เมื่อก้าวถึงเรื่องเพลงกับการสื่อสาร จึงสามารถจำลองแบบข้างต้นมาประยุกต์เป็นแบบจำลองการสื่อสารในรูปของการฟังเพลงได้ดังนี้

ภาพ 3 แสดงแบบจำลองการสื่อสารในรูปแบบการฟังเพลง

ภาษาที่ใช้ในการสื่อสารผ่านเพลงลูกทุ่ง แบ่งเป็น 2 ประเภท

1. วจนะภาษา (verbal language) หมายถึง ภาษาที่แสดงออกในรูปถ้อยคำ คำพูด ตัวอักษร ได้แก่ ภาษาพูด ภาษาเขียน ซึ่งนักประพันธ์เพลงได้กลั่นกรองมาจากแนวคิด รูปแบบ วัตถุประสงค์ต่าง ๆ ของเพลงลูกทุ่งไทยเป็นเกณฑ์ หรืออาจเป็นการกลั่นกรองมาจากจินตนาการจากประสบการณ์ของนักสร้างสรรค์หรือผู้ประพันธ์คำร้อง-ทำนองแล้วมานำเสนอในรูปของเนื้อเพลง ซึ่งเนื้อเพลงลูกทุ่งนั้นจะมีเนื้อเพลงที่มีเนื้อหาสาระดังต่อไปนี้

1.1 เนื้อเพลงที่มีเนื้อหาสาระเป็นการอธิบาย หรือพรรณนาแนวคิดของบทเพลงอย่างตรงไปตรงมา ไม่ต้องการ การตีความหมายมาก

1.2 เนื้อเพลงที่มีเนื้อหาสาระ สื่อความหมายทางอ้อม ต้องการ การตีความหมายที่แฝงมาเพิ่มเติมนอกเหนือจากการฟังเพลง เพื่อความบันเทิงอย่างเดียว

ระดับของคำที่พบในเนื้อเพลงลูกทุ่ง แบ่งได้ดังนี้

1. ภาษาปาก หมายถึง ภาษาที่คนส่วนใหญ่ใช้ในการพูดในชีวิตประจำวัน หมายรวมถึง ภาษาถิ่น ภาษาตลาด คำหยาบ คำคำทอ การครวญครางที่แสดงอารมณ์ ความรู้สึก ซึ่งอาจใช้ได้ทั้งภาษาพูดโดยทั่วไป และภาษาเขียนที่ไม่เป็นทางการ ไม่ต้องการพิธีรีตองมากนัก ซึ่งจะพบภาษาลักษณะนี้อยู่ในเพลงด้วยเช่นกัน

2. ภาษาถึงแบบแผน หมายถึง ภาษาที่มีลักษณะผสมระหว่างภาษาปากและภาษาแบบแผน คือ มีความสละสลวยสุภาพมากกว่าภาษาปาก แต่ยังไม่เข้าระดับเป็นภาษาแบบแผนที่ได้มาตรฐาน เช่น ภาษาร้อยแก้ว ภาษาที่สุภาพ เป็นต้น

3. ภาษาแบบแผน หมายถึง ภาษาที่ใช้อย่างเป็นทางการ ถูกต้องตามระเบียบแบบแผนทั้งในด้านการใช้คำ ลำนวน ประโยค อาจจัดได้ว่าเป็นภาษามาตรฐานของสังคม ได้แก่ ภาษาวิชาการ ภาษาทีวี ร้อยกรอง เป็นต้น

2. อวจนะภาษา (verbal language)

เป็นภาษาที่ไม่แสดงออกด้วยถ้อยคำ หรือคำพูดโดยตรง แต่สามารถเป็นที่เข้าใจร่วมกันได้ระหว่างผู้ส่งสาร (นักประพันธ์คำร้อง) กับผู้รับสาร อวจนะภาษาเหล่านั้นได้แก่ ทำนอง (melody) จังหวะ (Rhythm) สีต้นดนตรี (tone colour) รูปแบบ (Form) ความเป็นเอกภาพ (Unity) ที่สื่อมาพร้อมกับเพลงพร้อม ๆ กัน โดยสิ่งเหล่านี้ไม่สามารถแยกแยะออกมาได้อย่างชัดเจน

จังหวะ หมายถึง มาตรการส่วนของระบบดนตรีที่ดำเนินไปในช่วงของการบรรเลงเพลงอย่างสม่ำเสมอ เป็นตัวกำหนดให้ผู้บรรเลงจะต้องใช้เป็นหลักในการบรรเลงเพลง จังหวะของดนตรีไทยจำแนกได้ 3 ระดับคือ

จังหวะช้า

ใช้กับเพลงที่มีอัตราจังหวะสามชั้น

จังหวะปานกลาง

ใช้กับเพลงที่มีอัตราจังหวะสองชั้น

จังหวะเร็ว

ใช้กับเพลงที่มีอัตราจังหวะชั้นเดียว

อัตราจังหวะ 3 ชั้น

----- --- ings ----- --- ings ----- --- ings ----- --- ings

อัตราจังหวะ 2 ชั้น

--- ings --- ings --- ings --- ings --- ings --- ings --- ings --- ings

อัตราจังหวะชั้นเดียว

- ings - ings - ings - ings - ings - ings - ings - ings - ings - ings - ings - ings - ings - ings - ings - ings

จะเห็นได้ว่า เนื้อหาสาระของเพลงลูกทุ่งยอดนิยมในปัจจุบัน ได้มีการนำเสนอเรื่องราวที่ร่วมสมัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านลีลา ทำนองดนตรี ไม่ว่าจะเป็นตัวโน้ต จังหวะ และเครื่องดนตรี ที่มีความเป็นสากลมากยิ่งขึ้น ในด้านคำร้องนั้น ผู้ประพันธ์จะใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย ตรงไปตรงมา มักเป็น วลี ถ้อยคำหรือสำนวนแปลกใหม่ ที่ก่อให้เกิดความซาบซึ้งในอารมณ์เพลง หรือสร้างความสนุกสนานเร้าใจตามแต่ผู้สร้างสรรค์จะต้องการนำเสนอเพลงไปในแนวทางใด

สรุปแนวคิดเรื่องเพลงและการสื่อสารเป็นการอธิบายในเรื่องของการใช้ภาษาในเพลง ซึ่งการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะนำแนวคิดเรื่องเพลงและการสื่อสารมาเป็นกรอบในการวิเคราะห์การใช้ภาษาในเพลงลูกทุ่งไทย

แนวคิดกระบวนการทัศน์กระแสหลักและกระแสนทางเลือก

แนวคิดกระแสหลัก คือ อำนาจนิยม

แนวคิดนี้มักจะใช้กันอยู่ในประเทศที่มีระบบการเมือง การปกครองแบบเผด็จการ ซึ่งสื่อมวลชนจะไม่มีอิสรภาพ และต้องอยู่ภายใต้การชี้นำหรือการเสนอแนะจากเจ้าหน้าที่รัฐบาล มีการตรวจข่าว และลงโทษผู้ที่เสนอข่าวผิดไปจากแนวนโยบายทางการเมืองที่กำหนดมาจากคนภายนอกวงการวิชาชีพ หรือจากผู้ที่ใช้อำนาจในประเทศนั่นเอง นอกจากนั้นยังมีวิธีการควบคุมโดยการออกกฎหมายจากฝ่ายบริหาร การออกใบอนุญาต การควบคุมการผลิต การเก็บภาษีและการลงโทษทางเศรษฐกิจ ในประเทศที่มีการปกครองแบบเผด็จการสื่อมวลชนอาจมีเสรีภาพมากหรือน้อยไม่เท่าเทียมกันก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับนโยบายยึดหยุ่นของรัฐบาลที่มักจะอ้างสถานการณ์เกี่ยวกับ

ความมั่นคง ปลอดภัย ความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของสังคมมาใช้เป็นเหตุผล (สมควร กวียะ , 2527: 35)

ตามแนวคิดอำนาจนิยม ผู้มีอำนาจจะใช้สื่อมวลชนเป็นพาหนะนำสาร ข้อมูลเพื่อการครอบงำสังคมและเพื่อครอบครองอำนาจ กล่าวคือ สื่อมวลชนจะเสนอข่าวสาร ข้อมูลในแนวสนับสนุนหรือเป็นกลางต่อผู้มีอำนาจ ทฤษฎีนี้มักใช้ในสังคมเผด็จการ และถือว่าเป็นทฤษฎีประวัติศาสตร์ก่อนการเกิดทฤษฎีอื่น ๆ ทฤษฎีนี้มีหลักการย่อ ๆ ซึ่งถือว่าเป็นบทบาทหน้าที่ที่สื่อมวลชนในประเทศที่มีลักษณะดังกล่าวจะต้องพึงปฏิบัติดังนี้ คือ

1. สื่อจะต้องไม่ขัดต่อผู้มีอำนาจ หรือจะต้องไม่บ่อนทำลายรัฐบาลและองค์กรของรัฐ
2. สื่อต้องสนับสนุนต่อผู้มีอำนาจ หรือจะต้องอยู่ภายใต้อำนาจของรัฐบาลและองค์กรของรัฐ ตลอดจนจะต้องส่งเสริม สนับสนุน นโยบายของรัฐบาลที่กำลังทรงอำนาจและรับใช้รัฐ
3. สื่อต้องหลีกเลี่ยงในการที่จะทำให้คนส่วนใหญ่ไม่พอใจในข่าวสารข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับค่านิยมทางคุณธรรมหรือค่านิยมทางศีลธรรมและการเมือง หรืออะไรที่สังคมนั้นยอมรับไม่ได้
4. การตรวจสอบ (censorship) สื่อตามทฤษฎีนี้ สามารถถูกตรวจสอบข่าวสารข้อมูลให้เป็นไปตามหลักการได้
5. ห้ามกล่าวโจมตีผู้มีอำนาจ ห้ามปฏิบัติผิดไปจากนโยบายทางการเมืองหรือห้ามละเมิดศีลธรรมที่ใช้ในสังคมนั้น ๆ

6. ผู้อยู่ในวงการสื่อสารมวลชน จะไม่มีความอิสระแม้ในองค์กรเอง

นอกจากนี้แล้วสื่อมวลชนอาจพามีเสรีภาพบ้างที่จะปฏิบัติบทบาทหน้าที่อื่นๆได้ตามนโยบายของตนเอง เช่น การให้ข่าวสาร การศึกษา ความคิดเห็นในกรอบนโยบายโฆษณาสินค้า เป็นต้น

มีข้อสังเกตอย่างหนึ่งที่ว่า บทบาทหน้าที่ ที่ประเทศเผด็จการคาดหมายจากสื่อมวลชนมักจะมีลักษณะเป็นเชิงปฏิเสธ เช่น คาดหมายว่าจะต้องไม่บ่อนทำลายรัฐบาล คาดหมายว่าจะต้องไม่ทำลายค่านิยมทางศีลธรรม เป็นต้น บทบาทหน้าที่ ที่คาดหมายไม่ให้ทำ เช่นนี้ อาจจะเรียกได้อีกอย่างหนึ่งว่า บทบาทหน้าที่ที่ต้องห้ามหรือที่จะต้องไม่ทำหรือตรงกับคำภาษาอังกฤษว่า de-function

เพราะฉะนั้น แทนที่จะพูดว่าสื่อมวลชน ต้องมีบทบาทหน้าที่ไม่บ่อนทำลายรัฐบาลก็อาจพูดเสียใหม่ว่า สื่อมวลชนต้องไม่มีบทบาทหน้าที่เป็นผู้ทำลายรัฐบาล

นอกเหนือจากนั้น อาจจะเป็นเพราะว่า ทฤษฎีอำนาจนิยมยึดหลักเสรีนิยมเป็นพื้นฐานนั่นเอง จึงทำให้มีการมองว่าโดยธรรมชาติสื่อมวลชนย่อมมีบทบาทหน้าที่ต่อสังคมอยู่แล้วอย่างเสรี ไม่จำเป็นที่จะต้องกำหนดหรือระบุไว้อีก ยกเว้นในกรณีที่จะต้องตีกรอบห้ามปรามก็จะเขียนเป็นบทบาทหน้าที่ในเชิงปฏิเสธไว้

ประเทศที่ยังคงปฏิบัติต่อสื่อมวลชนคล้ายคลึงกับแนวทฤษฎีอำนาจนิยม มักจะ ได้แก่ ประเทศที่กำลังพัฒนาโดยทั่วไป ไม่ว่าจะเป็นอยู่ในทวีปเอเชีย แอฟริกา หรืออเมริกาใต้ก็มักจะปฏิบัติคล้าย ๆ กัน เพราะว่าในประเทศเหล่านี้ส่วนใหญ่จะต้องคำนึงถึงเสถียรภาพของผู้บริหารประเทศและเอกภาพของการทำงานพัฒนา ก่อนเสถียรภาพของการแสดงออก แม้ว่าในบางประเทศมีความพยายามอยู่เสมอที่จะเปิดโอกาสให้สื่อมวลชนมีเสรีภาพเพิ่มมากขึ้น ทั้งในแง่รัฐศาสตร์และนิติธรรมก็ตาม

ปรัชญาที่เป็นพื้นฐานและเป็นเหตุผลมาสนับสนุนทฤษฎีอำนาจนิยม กล่าวกันว่าสามารถจะวิเคราะห์ย้อนหลังไปพบในข้อเขียนของเพลโต (Plato) ในหนังสืออูโตมรัฐ (republic) และต่อมาก็มีนักปรัชญาทางการเมืองอีกหลายท่านที่แสดงความนิยมยึดมั่นในอุดมการณ์เหล่านี้ เช่น มาเกียเวลลี (Machiavelli) ฮ็อบส์ (Hobbes) เฮเกล (Hegel) เป็นต้น ส่วนในทางปฏิบัติ ประเทศเยอรมันในยุคนาซีและอิตาลีในยุคฟาสซิสต์ ได้นำเอาแนวทางนี้ไปใช้อย่างมีระบบ จนถึงกับได้จัดตั้งองค์การการโฆษณาชวนเชื่อที่มุ่งใช้สื่อมวลชนให้ทำหน้าที่สนับสนุนและรับใช้นโยบายของรัฐจนกลายเป็นฉบับอำนาจนิยมอย่างเข้มข้นขั้นที่เกือบจะเรียกได้ว่าเป็นกึ่งอำนาจนิยมกึ่งเบ็ดเสร็จนิยม แต่สเปนและโปรตุเกสในยุค นายพลฟรังโก ซึ่งเป็นประเทศที่พลเมืองส่วนใหญ่เป็นแคทอลิกได้สร้างแบบอย่างอำนาจนิยมที่มีความเข้มข้นน้อยกว่าเพราะมีการผสมกลมกลืนกับอนุรักษนิยมทางศาสนา

สรุปตามแนวคิดอำนาจนิยม ผู้มีอำนาจจะใช้สื่อมวลชนเป็นพาหนะนำสาร ข้อมูลเพื่อการครอบงำสังคมและเพื่อครอบครองอำนาจ กล่าวคือ สื่อมวลชนจะเสนอข่าวสาร ข้อมูลในแนวสนับสนุนหรือเป็นกลางต่อผู้มีอำนาจ

แนวคิดกระแสทางเลือก คือ แนวคิดหลังสมัยใหม่ (post modern)

แนวคิดหลังสมัยใหม่ (post modern) เป็นทฤษฎีที่เป็นกระแสทางเลือกใหม่ทางด้านสังคม ทำลายกระแสหลักที่มีอยู่ ซึ่งในทางสังคมวิทยาได้กล่าวไว้ว่า สังคมมีผลต่อพฤติกรรม ความคิด ความเชื่อจนส่งผลต่อการปฏิบัติ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่าง

มนุษย์กับสังคมซึ่งกันและกัน สังคมสร้างความหมายและความจริงต่าง ๆ เช่น สังคมกำหนดนิยามวาทกรรม หลักเกณฑ์ต่าง ๆ (ธีรยุทธ บุญมี, 2550: 10)

Postmodernism มีแนวคิดที่ต่อต้านแนวคิดสมัยใหม่ที่เน้นความเป็นวิทยาศาสตร์ มีเหตุผลผูกขาดความคิดของมนุษย์ แนวคิดนี้จึงมีการปฏิเสธเหตุผล เพื่อหวังว่ามนุษย์จะมีอิสระทางความคิดมากขึ้น คิดนอกกรอบที่มีมาในอดีตมากขึ้น แทนที่จะมองโลกมุมเดิม เชื่อในคำตอบสุดท้ายแบบเดิม ๆ ก็ควรมองโลกให้กว้างขึ้น ซึ่งอาจจะเปลี่ยนโลกจากการที่โลกเต็มไปด้วยการแข่งขัน มาเป็นกันแบ่งกันซึ่งกันมากขึ้น

ปัจจุบันนั้น มีการสร้างวาทกรรมหลาย ๆ อย่างให้เกิดขึ้นในสังคม เพื่อให้คนในสังคมได้คุ้นชินและซึมซับวาทกรรมต่าง ๆ ซึ่งเป็นการสร้างสิ่งเหล่านั้นขึ้นมาโดยการใช้ภาษาเป็นเครื่องมือ ทั้งการพยายามสร้างวัฒนธรรมที่เป็นสากล post modern จึงได้ตั้งคำถามกับสิ่งที่เป็นอยู่ จะเป็นการชี้ให้เห็นถึงการครอบงำทางสังคม ผ่านกระบวนการต่าง ๆ ของโลกตะวันตก

โพสต์ โมเดิร์น ก็คือ การตั้งคำถามกับโมเดิร์น การที่มีคนใช้คำว่า โพสต์โมเดิร์น คุณประโยชน์ที่สำคัญก็คือ มันทำให้เราสามารถหวนกลับไปมองสังคมโมเดิร์นหรือพฤติกรรมที่ผ่านมาของมนุษย์ หรือความคิดความเชื่อของเราอย่างเป็นอิสระมากขึ้น เพราะถ้าเราไม่บอกว่า “โพสต์” โมเดิร์น เราก็จะยังจะอยู่ในกรอบของโมเดิร์น หรือยังให้มันครอบเราอยู่ ให้เรารู้สึกว่ายังจะต้องก้าวไปข้างหน้า ไปสู่ความเจริญ ยึดถือลัทธิความก้าวหน้า ซึ่งเป็นมิติที่ควบคู่กับ civilizing mission ของตะวันตก การบอกว่าโลกเป็น โพสต์ โมเดิร์น หรือเป็นโลกหลังสมัยใหม่ ในเชิงการเมือง นอกจากจะทำให้มนุษย์สามารถมองโลกสมัยใหม่อย่างอิสระ เพื่อวิพากษ์วิจารณ์มันได้ชัดเจนมากขึ้น มองมันถนัดขึ้น ในทางความรู้ก็ทำให้หลุดพ้นจากกรอบสมมติฐานแบบโมเดิร์น อย่างเช่น ปรัชญาความเป็นสากล ปรัชญาความก้าวหน้า หรือปรัชญาประเภทที่ต้องมีแก่นแท้ มันคง ถาวร เป็นอมตะ ซึ่งเอามาจากคริสต์ศาสนา เรื่องวิญญาณ เรื่องพระเจ้า หรือจากกรีกที่เรียกว่าภาวะอุดมคติ เป็นต้น เพราะฉะนั้นตัวปรัชญาโพสต์ โมเดิร์น จึงเป็นตัวปรัชญาที่แย้งกับความเป็นสากลหรือความเป็นแก่นแท้ ที่ขัดแย้งไม่ได้ ล้มล้างไม่ได้ ถกเถียงไม่ได้

ปรัชญาแบบโพสต์โมเดิร์นไม่เชื่อว่า มนุษย์สามารถเข้าถึงความจริงได้โดยตรง กล่าวโดยนัยนี้ ปรัชญาแบบโพสต์โมเดิร์น ยังมีระดับจิตต่ำกว่าปรัชญาของพุทธะ ที่มีประสบการณ์โดยตรงในการเข้าถึง “ความจริงสูงสุด” พวกโพสต์โมเดิร์นเห็นว่า มนุษย์ต้องมองต้องคิดผ่านแว่นของภาษา จึงมองว่า ความจริงเป็นแค่สิ่งที่เราสร้างขึ้น โดยระบบของภาษา

ในเมื่อพวก โพสต์โมเดิร์น มองว่า ความจริงเป็นสิ่งที่คนเราสร้างขึ้น โดยระบบของภาษา โดยสำนวนโวหาร โดยการจงใจ โดยการบิดเบือน โดยการหลอกลวงซ่อนเร้นภายใต้ความขลังของทฤษฎี หรือวาทกรรมแบบต่าง ๆ หรือภายใต้ระบบปรัชญาที่ซับซ้อน หรือด้วย

ภาพลักษณ์ที่ง่าย ๆ ก็ได้ เพราะฉะนั้นพวก โพสต์โมเดิร์น จึงนิยมมองโลกข้างนอกทุก ๆ อย่าง เป็นเสมือนพื้นที่ว่าง ที่เราจะใส่ความคิด ความเชื่อของเราลงไปยังไงก็ได้ คือ เดิมตัวความหมาย (signifier) ลงไปได้ เพราะฉะนั้นในสายตาของพวก โพสต์โมเดิร์น โลกทางสังคม วัฒนธรรมและการเมืองของมนุษย์จึงเป็นเสมือนพื้นที่ว่างที่มีการช่วงชิงกันเดิมความหมาย ความคิดเห็นลงไปที่การเมืองในยุคโพสต์โมเดิร์นอย่างในยุคปัจจุบันจึงเป็นการเมืองของการช่วงชิงพื้นที่ด้านต่าง ๆ

ปรัชญาแบบ โพสต์โมเดิร์น ไม่เชื่อว่ามีความจริงเพียงหนึ่งเดียวอยู่แล้ว แต่เห็นว่า “ความจริง” เป็นสิ่งที่มองได้หลายมุมมอง และควรผสมผสานมุมมอง ที่หลากหลายต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ปรัชญาแบบ โพสต์โมเดิร์น ปฏิเสธอำนาจของกรอบ ระเบียบ โครงสร้าง รูปแบบจารีตเดิม และมุ่งแสวงหาการคิดนอกกรอบ และแหวกแนวอยู่ตลอด

นักคิดโพสต์โมเดิร์นไม่เชื่อในโลกความจริงที่อยู่นอกเหนือไปจากโลกของภาษา ซึ่งถ้าหากว่าสิ่งนอกเหนือต่าง ๆ มีอยู่จริง เขาก็ไม่สนใจที่จะต้องไปถกเถียงกัน เพราะว่าถกเถียงไม่ก็ไม่มีข้อสรุปว่าสิ่งไหนถูกผิด เนื่องจากทุกสิ่งถูกการมองโดยโลกของภาษา ซึ่งมีลูกเล่นแพรวพราวทั้งตัวภาษาเองและตัวผู้ใช้ภาษา พวกเขาจึงสนใจที่จะศึกษาเรื่องของภาษา วาทกรรม ด้วยทซึ่งมีนักคิดคนสำคัญ คือ

Derrida (1973) เกิดในอัลจีเรีย เขาเสนอวิธีการ deconstruct คือ การแสดงให้เห็นว่าเราสามารถถอดรื้อความเห็นของทฤษฎีหรือวาทกรรมใด ๆ ก็ได้ เพื่อเปิดเผยให้เห็นถึงจุดหละหลวมของมัน ซึ่งภาษานั้นก็สามารถที่จะสร้างความหมายสั้นไหลไปได้เรื่อย ๆ เขาจึงถือเป็นการกิจของเขาที่จะถอดรื้อระบบความคิดที่อ้างตัวเองเป็นตัวแทนของความจริง

Foucault (1978) เขามุ่งถอดรื้อความคิด ทฤษฎี วาทกรรมที่อ้างตนเองว่าเป็นความรู้ที่เป็นกลางเป็นประโยชน์ต่อมวลมนุษยชาติ เช่น ความรู้ทางการแพทย์ ทางสังคม ทางจิตวิทยา ฯลฯ เขาถอดรื้อให้เห็นว่าความรู้จำนวนมาก รวมทั้งสถาบันต่าง ๆ ได้ถูกสร้างขึ้นอย่างมีเงื่อนไขเพื่อปกปิดอำพรางบางอย่าง โดยเฉพาะประโยชน์ทางอำนาจ เพื่อปิดกั้นความรู้และความจริงอื่น ๆ อันเป็นการกดขี่ บีบบังคับ บิดเบือน ละเลย หลงลืม อำนาจ หรือการดำรงอยู่ของส่วนอื่น ๆ เช่น ละเลยความสำคัญของจิตใต้สำนึกของร่างกายของคนกลุ่มน้อยกลุ่มต่างๆ เช่น เกย์ เลสเบี้ยน เป็นต้น

Lacan (1975; 1981) งานของเขาชี้ให้เห็นว่าภาษากำหนดรูปร่างความเป็นไปของจิตใต้สำนึก อารมณ์ปรารถนาของเราตั้งแต่ยังเป็นทารก โลกของภาษา คือ โลกของสัญลักษณ์ อำนาจ การครอบงำตั้งแต่วัยทารกจึงทำให้อัตลักษณ์ของเราแยกจากภาษาไม่ออก

ลักษณะสำคัญของคตินหลังสมัยใหม่

ปฏิเสธความเชื่อในเรื่องความจริงแท้แน่นอน

ในขณะที่คตินสมัยใหม่เชื่อว่า มีสิ่งที่เป็นความจริงแท้แน่นอนที่ไม่มีวันตายและรอให้เราค้นพบ (อย่างเช่นที่พูดกันว่า all meet in truth.) และการค้นพบความจริงดังกล่าว จะนำไปสู่ความก้าวหน้าที่ดีขึ้นเสมอ (ความจริง = ความดี ความถูกต้อง ความก้าวหน้า) คตินหลังสมัยใหม่กลับไม่เชื่อว่ามีความจริงแท้แน่นอนใด ๆ ทุกอย่างล้วนเป็นสิ่งประดิษฐ์ที่สังคมสร้างขึ้น (social construct) ทั้งนี้ แม้แต่สิ่งที่ผู้คนคิดว่าเป็นความจริงที่ไม่อาจปฏิเสธได้ เพราะเป็นธรรมชาติของมนุษย์ เมื่อมองย้อนกลับไปในประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของสังคมอื่น ๆ ก็จะพบว่า “ความจริง” นั้นถูกกำหนดโดยสังคม เช่น มีบางวัฒนธรรมที่เชื่อว่าความรักและเพศสัมพันธ์ระหว่างคนเพศเดียวกันต่างหากที่เป็นสิ่งที่ถูกต้องและเป็นวิถีตามธรรมชาติของมนุษย์ ซึ่งต่างไปจากสัตว์ที่จะผสมสุกับเพศตรงข้าม

ปฏิเสธความเชื่อในเรื่องความเป็นสากล

คตินหลังสมัยใหม่จะมองหารูปแบบเฉพาะท้องถิ่นหรือเฉพาะกาลมากกว่ารูปแบบที่สมบูรณ์เบ็ดเสร็จ คตินี้ไม่เชื่อว่ามีความรู้ที่สมบูรณ์และเป็นสากล จึงไม่สนใจการสร้างทฤษฎีทั่วไประดับมหภาคที่พยายามจะอธิบายพฤติกรรมหรือพัฒนาการทางสังคมวัฒนธรรมโดยรวมอย่างเบ็ดเสร็จ (grand theories) แบบมาร์กซ์หรือฟรอยด์

นักคิดแนวนี้เห็นว่า การพยายามสร้างทฤษฎีสากลมองข้ามชีวิตจริงของคนในสังคม ที่มีรายละเอียดและประสบการณ์แตกต่างหลากหลาย ยิ่งกว่านั้น ทฤษฎีดังกล่าวยังมักปิดบัง บิดเบือน กีดกันและควบคุมแนวความคิดอื่นที่แตกต่างออกไป โดยการทำให้คนรู้สึกว่ามีแต่ความรู้ที่ผ่านขั้นตอนแบบวิทยาศาสตร์เท่านั้นที่เป็นคำตอบสุดท้ายที่ถูกต้อง ในขณะที่แนวการศึกษาและคำอธิบายแบบอื่นล้วนเป็นเพียงความเชื่อที่ไม่ควรค่าแก่ความสนใจและเชื่อถือ

คตินหลังสมัยใหม่จึงให้ความสำคัญกับ mini-narratives เรื่องเล่าที่อธิบายแนวทางปฏิบัติหรือเหตุการณ์ในระดับท้องถิ่น โดยถือว่าเรื่องเล่าเหล่านี้เป็นเพียงเรื่องเล่าเฉพาะกาลเทศะหนึ่งๆ เท่านั้น โดยไม่พยายามยกระดับเรื่องเล่าดังกล่าวให้กลายเป็นทฤษฎีหรือความจริงที่สามารถนำไปใช้ได้ สถานการณ์อื่น ๆ

ปฏิเสธความเชื่อในเรื่องมาตรฐานที่เป็นเอกภาพ

ในขณะที่คติแบบสมัยใหม่ให้ความสำคัญกับการจัดระเบียบสังคม (order) และพยายามสร้าง “มาตรฐาน” เพื่อให้เกิดวิธีคิดและแนวทางปฏิบัติที่เป็นเอกภาพ คติหลังสมัยใหม่กลับให้ความสำคัญกับความหลากหลายทางวัฒนธรรมและพฤติกรรมของมนุษย์ ที่สำคัญ คติหลังสมัยใหม่มองว่า มาตรฐานที่พยายามสร้างเอกภาพนั้นแท้จริงแล้ว เป็น grand narratives (metanarratives) ที่ผู้มีอำนาจในสังคมพยายามสร้างขึ้น เพื่อให้เกิดความชอบธรรมกับแนวทางปฏิบัติและความเชื่อที่ตนต้องการจะส่งเสริม เช่น การกระทำใดๆ ที่ขัดแย้งกับแนวทางของรัฐบาล มักถูกกล่าวหาว่าเป็นการกระทำที่ขัดขวางความเป็นประชาธิปไตย หรือการรักษาโรคด้วยหมอผี เป็นความเชื่อที่มลาย เป็นต้น

มาตรฐานทำนองนี้ปัจจุบันยังไม่ได้เห็นความขัดแย้งและปัญหาที่อยู่ในเนื้อแท้ของแนวทางปฏิบัติที่มาตรฐานนั้นกำหนด (ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการแพทย์สมัยใหม่เป็นตัวอย่างที่เห็นได้ชัดในเรื่องนี้) คติหลังสมัยใหม่เชื่อในการมองสิ่งต่าง ๆ อย่างมีบริบท (contextualization) เพราะทุกกลุ่มล้วนพัฒนาระบบความรู้และแนวทางปฏิบัติที่สอดคล้องกับความเป็นจริงของความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสังคมของตน

ในแง่นี้ คติหลังสมัยใหม่จึงเห็นพ้องกับคติที่มองค่านิยมและวัฒนธรรมในเชิงสัมพัทธ์ (cultural relativism) ที่คิดว่าทุกวัฒนธรรมล้วนมีเหตุผลและตรรกะของตัวเอง ซึ่งตรงกันข้ามกับคติที่ยึดค่านิยมหรือวัฒนธรรมของตนเองเป็นศูนย์กลางหรือเป็นมาตรฐานในการตัดสินค่านิยมหรือวัฒนธรรมของคนอื่นหรือกลุ่มอื่น (ethnocentrism)

ด้วยเหตุนี้ คติหลังสมัยใหม่จึงให้คุณค่าและความสำคัญกับกิจกรรมทางสังคมของกลุ่มต่างๆ อย่างเท่าเทียมกัน โดยไม่มีการจัดลำดับชั้นสูงต่ำว่าอะไรสูงส่งกว่า ดีกว่าหรือสำคัญกว่าอะไร นักวิชาการสายนี้จึงมักให้ความสนใจกับวัฒนธรรมราษฎร์หรือแนวคิดของคนชายขอบ (ซึ่งที่ผ่านมา ยังไม่มีคนสนใจศึกษามากนัก) มากกว่าวัฒนธรรมประเพณีหลวง (ตามจารีตการศึกษาแบบเดิม)

คติหลังสมัยใหม่กับสภาพสังคมยุคโลกาภิวัตน์

ถ้าพิจารณาให้ดี เราจะเห็นว่า วิธีคิดแบบหลังสมัยใหม่นั้นแฝงอยู่ในกิจกรรมทางสังคมวัฒนธรรมในปัจจุบันมากมาย เช่น การใช้ภาษา การแต่งกาย อาหารการกิน รูปแบบทางสถาปัตยกรรม ฯลฯ ซึ่งล้วนสะท้อนถึงความแตกต่างหลากหลายและไม่มีมาตรฐานในการกำหนดลำดับชั้นว่าแบบใดดีกว่า ถูกต้องกว่าหรือสูงส่งกว่ากัน

ตัวอย่างหนึ่งของวิธีคิดแบบหลังสมัยใหม่ ได้แก่ การแต่งกายของคนในสังคมไทยยุคปัจจุบัน แม้จะมีสมัยนิยม แต่คนก็แต่งตัวสวมใส่เสื้อผ้ากันตามใจชอบ จะนุ่งกางเกงกระโปรง หรือผ้าชิ้น สวมเสื้อสั้นยาว คับหลวม ปกปิดหรือเปิดเผยร่างกายอย่างจงใจ ก็ดูจะไม่มีใครรู้สึกแปลกประหลาดหรือเคอะเขินแต่อย่างใดที่จะแต่งตัวเช่นนั้นไปเดินในที่สาธารณะ

ความเสมอหน้า ไม่มีอะไรต้องอาย (เพราะรู้สึกว่าคุณค่าด้อยกว่า) ยังเห็นได้ในเรื่องของการใช้ภาษา ภาษาแบบ “แอ็บแบ๊ว” มีที่ให้ยื่นหยัดได้อย่างเต็มภาคภูมิ เช่นเดียวกับสำเนียงและภาษาถิ่นที่แทรกอยู่ทั่วไปในละครและรายการต่าง ๆ ทางโทรทัศน์ นอกจากนั้น เรายังได้เห็นสถาปัตยกรรมแบบโรมันขึ้นอยู่ถัดจากวัดจีนเก่าแก่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา เห็นบ้านปูนสลักรูปบ้านไม้ พอ ๆ กับเห็นร้านอาหาร “ชาววัง” ตั้งอยู่ติดกับร้าน “แซ่บหลาย” หรือจิ้มจุ่ม เห็นร้านอาหารญี่ปุ่นใกล้ ๆ กับร้านสเต็กและอาหารเวียดนาม ฯลฯ

จึงอาจกล่าวได้ว่า คติหลังสมัยใหม่ไม่ใช่มโนทัศน์ที่ปรากฏขึ้นอย่างเลื่อนลอย ไม่มีที่มาที่ไป หากแต่ปรากฏตัวในสังคมที่ได้เปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมหลังอุตสาหกรรม ซึ่งมีเงื่อนไขหลายอย่างที่เรียกร้องความแตกต่างและสร้างความจำเป็นให้ต้องยอมรับความหลากหลาย เช่น ลักษณะงานที่จำเป็นต้องอาศัยความสามารถหลายด้านหลายระดับ การอพยพย้ายถิ่นที่ทำให้คนต่างวัฒนธรรมต้องมาตั้งบ้านเรือนหรือทำงานอยู่ใกล้กัน การเป็นครอบครัวเดี่ยวที่ทำให้คนแปลกหน้าที่มีวิถีชีวิตหลากหลายต้องช่วยเหลือเกื้อกูลและพึ่งพากัน เป็นต้น

เงื่อนไขเหล่านี้ ทำให้คนในสังคมยุคหลังอุตสาหกรรมจำต้องยอมรับความแตกต่างระหว่างกันอย่างเท่าเทียมโดยไม่มีการจัดลำดับชั้น ทั้งยังเคยชินกับความหลากหลายซึ่งต่างไปจากสังคมชนบทหรือสังคมในอดีตที่มีรากฐานอยู่บนความเป็นเอกภาพและยึดเหนี่ยวกันไว้ด้วยการทำตามจารีตประเพณีเดียวกัน

นอกจากนั้น สังคมในยุคโลกาภิวัตน์ยังเปิดโอกาสให้คนต่างวัฒนธรรมได้เรียนรู้และแลกเปลี่ยนวิธีคิด ความรู้และแนวทางปฏิบัติของกันและกันง่ายขึ้น มากขึ้นและบ่อยขึ้น การได้รับรู้ทางเลือกที่หลากหลายทำให้มีการตั้งคำถามกับมาตรฐานทางวัฒนธรรมที่เคยยึดถือและสืบต่อกันมา รวมถึงเริ่มมีการปฏิเสธสิทธิความชอบธรรมของสถาบันต่าง ๆ ในสังคมใหญ่ (เช่น กระทรวงวัฒนธรรม) ในการกะเกณฑ์ให้ทุกคนยอมรับและทำตามมาตรฐานที่ตนตั้ง (เช่น การกำหนดเรตติ้งรายการโทรทัศน์ ที่กำลังเป็นประเด็นอยู่ในขณะนี้)

สรุปได้ว่าแท้จริงแล้ว คติหลังสมัยใหม่เป็นแนวคิดที่สรุปรวมยอดจากพฤติกรรมและสภาพความเป็นจริงของชีวิตในสังคมที่แสดงออกถึงลักษณะดังกล่าว ความเชื่อที่ว่าไม่มีอะไรที่จริงแท้ แต่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลและเทศะต่างๆ นั้นเข้ากันได้ดีกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา

แนวคิดเรื่องทุนนิยม-บริโภคนิยม

แนวคิดเรื่องทุนนิยมและบริโภคนิยม เป็นกระบวนการทัศนสำคัญของการดำรงอยู่ของธุรกิจเพลงและเป็นฐานของการสร้างเนื้อหาเพลงที่เกี่ยวกับสตรี ซึ่งจะให้เห็นว่าทั้งทางด้านผู้ส่งสาร (ผู้ประพันธ์เพลง) และผู้รับสาร (ผู้ฟัง) ต่างก็ตกอยู่ภายใต้กระบวนการทัศนนี้ สารสำคัญของแนวคิดนี้ผู้ศึกษาสามารถใช้เป็นแนวทางในการพิจารณากระบวนการทัศนอย่างมีเหตุผลมารองรับได้ต่อไป โดยจะขออธิบายระบบทุนนิยมและบริโภคนิยมดังต่อไปนี้

1. แนวคิดเรื่องระบบทุนนิยม

สังคมของโลกทุนนิยมนั้นมีหลักการที่ให้เสรีภาพ กลไกตลาดจะเป็นตัวกำหนดความเป็นไปของทุกสิ่งทุกอย่าง (แม้กระทั่งความสัมพันธ์ของผู้คนในสังคม) สินค้าในตลาดจะถูกกำหนดว่า ภายใต้เงื่อนไขใดสินค้าใดจะถูกแลกเปลี่ยนตลาดแรงงานจะเป็นตัวกำหนดคุณสมบัติและค่าแรงงานทั้งสินค้า แรงงานและทักษะของมนุษย์ที่เป็นประโยชน์จะถูกนำมาแลกเปลี่ยนอย่างเสรีภายใต้เงื่อนไขของตลาด สินค้าใดก็ตามจะหาคุณค่าทางเศรษฐกิจไม่ได้ หากไม่มีความต้องการสินค้านั้นในตลาด แรงงานและทักษะของมนุษย์ก็เช่นกันจะไม่มีคุณค่าไปด้วย หากไม่มีความต้องการของแรงงานและทักษะนั้นในตลาด เจ้าของทุนสามารถที่จะจ้างแรงงานและสั่งการให้มีผู้ใช้แรงงานเหล่านั้นผลิตเพื่อให้เกิดผลกำไรจากการลงทุน ผู้ใช้แรงงานจะต้องรับจ้างนายทุน มิฉะนั้นก็จะไม่สามารถหาเลี้ยงชีพได้ โครงสร้างทางเศรษฐกิจเช่นนี้เป็นผลสะท้อนของระดับการให้ความสำคัญของคุณค่าต่าง ๆ โดยมีเงินทุนเป็นตัวสั่งการแรงงาน และแรงงานก็จะทำการผลิตสิ่งของที่ไม่มีชีวิต ซึ่งบางครั้งอาจมีค่ามากกว่าแรงงานของตัวผู้ผลิตเองด้วยซ้ำ กล่าวโดยสรุปในสังคมทุนนิยม จะทำให้ผู้ผลิตต้องการที่จะใช้ทุนที่มีอยู่ผลิตสินค้าและบริการเพื่อสร้างกำไรให้มากที่สุด

นอกจากนั้น ในสังคมทุนนิยมที่มีการรวมตัวของเงินทุน ได้ก่อให้เกิดองค์กรการทำงานที่มีลักษณะพิเศษเฉพาะขึ้น โดยผู้ทำงานในองค์กรจะเป็นเพียงส่วนหนึ่งของระบบ เช่นเดียวกับฟันเฟืองของเครื่องจักร ในระบบทุนนิยมนี้ต้องการกลุ่มคนจำนวนมากที่ให้ความร่วมมือในการดำเนินการเป็นอย่างดี ผลพวงที่ได้จากการยอมรับเงื่อนไขการให้คุณค่าตามระบบทุนนิยมก็คือ มนุษย์แปลกแยกจากธรรมชาติของตนเองจากเพื่อนมนุษย์ จากสิ่งแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติ มนุษย์ถูกเปลี่ยนเป็นสินค้าที่จะต้องใช้ชีวิตให้เหมือนกับการลงทุนที่จะต้องทำกำไรสูงสุดภายใต้เงื่อนไขทางการตลาดที่ได้กำหนดไว้ มนุษย์พยายามหาความปลอดภัยในการอยู่กันอย่างใกล้ชิด ในกลุ่มคนที่ไม่มี ความแตกต่างทางความคิด ความรู้สึก และการกระทำ

ในขณะที่เดียวกันที่ทุกคนพยายามอยู่ใกล้คนอื่นให้มากที่สุด แต่ทุกคนก็มีความรู้สึกโดดเดี่ยว ไม่นั่นคง และกังวลอยู่ลึก ๆ เนื่องจากไม่สามารถกำจัดความแปลกแยกที่ยังคงมีอยู่ภายในได้

อย่างไรก็ตาม ทุนนิยมนี่ได้สร้างเครื่องมือที่ช่วยให้ผู้คนไม่รู้สึกได้ถึงความโดดเดี่ยวนี้ เครื่องมือเหล่านี้มาในรูปแบบของเพลงที่เข้าถึงคนได้ง่าย เพลงที่ทำให้คนรู้สึกไม่โดดเดี่ยว นอกจากนั้นในเนื้อหาเพลงยังมีเนื้อหาที่แสดงให้เห็นว่าไม่มีความแตกต่างทางความคิด ความรู้สึก และการกระทำ เข้าใจคนฟัง เป็นการใช้อารมณ์เป็นเครื่องมือในการขาย ทำให้เพลงที่เกี่ยวข้องกับบทบาททางสังคมของสตรีที่ถูกกดขี่ มีบทบาทเป็นรองในบทเพลงลูกทุ่งไทยทำกำไรได้อย่างสูงสุด

สภาพการณ์จากระบบทุนนิยมนี้จะกระทบต่อรูปแบบการดำเนินชีวิต ซึ่งก็หมายถึง การส่งผลกระทบต่อบทบาทของผู้คนในโลกทุนนิยม เกิดอุปสงค์และอุปทานในตลาดสินค้า เพลง ซึ่งทำกำไรได้อย่างงดงาม

อีกทั้งในระบบทุนนิยมซึ่งขายทุกอย่าง ก็ทำให้เกิดการนำวัฒนธรรมมาลงทุนให้เกิดการผสมผสานกันในหลากหลายมิติ เพื่อสนองความต้องการของผู้คนในโลกาภิวัตน์ทุนนิยมให้ได้

สิ่งที่เกิดขึ้นในระบบทุนนิยมมิได้เพียงแค่และโฉมให้กับผู้ผลิตเท่านั้น แต่ยังเปลี่ยนหน้าของผู้บริโภคอีกด้วย ดังนั้นเพื่อให้สอดคล้องสนับสนุนกันไป ได้สิ่งที่เป็นเหมือนเงาของทุนนิยมก็คือ สังคมบริโภคนิยม ดังที่จะกล่าวในหัวข้อถัดไป

2. แนวคิดเรื่องสังคมบริโภคนิยม

ตามที่กล่าวถึงการดำรงชีวิตอยู่ในโลกทุนนิยม ซึ่งทำให้ผู้คนแปลกแยกโดดเดี่ยว ผู้คนส่วนใหญ่เอาชนะความรู้สึกและความกังวลลึก ๆ เหล่านั้น ด้วยการหาความบันเทิงให้แก่ตัวเองในลักษณะต่าง ๆ เช่น การบริโภคแสงเสียงจากอุตสาหกรรมบันเทิง การสร้างความพึงพอใจให้แก่ตนเองด้วยการซื้อสินค้าใหม่ ๆ และแลกเปลี่ยนมันกับสิ่งอื่น ๆ ต่อ ๆ ไป ผู้คนมีความสุขจากการหาความสนุก ความสุขที่เกิดจากการบริโภคสินค้า อาหาร เครื่องดื่ม นูหรี่ หนังสือ ภาพยนตร์ ดนตรี ฯลฯ ผู้คนตกเป็นเหยื่อของสื่อมวลชนและการโฆษณา พฤติกรรมของผู้บริโภคในระบบทุนนิยมถูกกำหนดให้มุ่งสู่การแลกเปลี่ยน รับ และบริโภคทุกอย่างอย่างทั้งที่เป็นวัตถุและไม่ใช่วัตถุ ทุกสิ่งทุกอย่างสามารถแลกเปลี่ยนได้โดยผู้บริโภคเองก็ไม่ได้ตระหนักถึงอิทธิพลของปัจจัยรอบ ๆ ตัวที่กำหนดพฤติกรรมการบริโภคของตนเองแต่อย่างใด

พฤติกรรมรักการบริโภคเหล่านี้ ได้ฝังตัวอยู่ในผู้คนทุกแห่ง ทุกสถานที่ในโลก การจะไม่ตกเป็นเหยื่อของกระแสบริโภคนิยมในสังคมปัจจุบันนั้น เป็นไปได้ยาก เพราะในวัฒนธรรมบริโภคนิยมนี้ วัตถุ สินค้า บริการ ไม่ได้มีหน้าที่พื้นฐานทั่วไป หรืออาจเรียกได้ว่า

มนุษย์ได้สร้าง “มโนทัศน์” ให้กับสินค้า เพื่อชี้ว่าตนเป็นผู้มีอิสระเสรีที่จะเลือกบริโภคได้มาก (จากสินค้าที่ถูกกำหนดมาให้เลือก) และยังเป็นความหมายที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อความแตกต่างไปจากคนอื่นในสังคม

สังคมบริโภคนิยมนี้ ได้ทำให้ธุรกิจเพลงมีพลังสร้างวาทกรรมสตรีขึ้นมาได้อย่างไร ผู้ศึกษาจะได้ขอสรุปแนวคิดเรื่อง การตลาดกับสุนทรียภาพ เพื่อจะนำมาศึกษากระบวนการทัศน์ของวาทกรรมบทบาททางสังคมของสตรีในบทเพลงลูกทุ่งไทยกันต่อไป โดยสามารถขยายความได้ดังต่อไปนี้ คือ

3. แนวคิดเรื่องการตลาดกับสุนทรียภาพ

ตามคำกล่าวที่ว่า “สุนทรียภาพ” เป็นความรู้สึกจากการรับรู้ที่บริสุทธิ์ในห้วงเวลาหนึ่งนั้น นักปรัชญา ชื่อ อิมมานูเอล คานท์ (Immanuel Kant) ชาวเยอรมัน กล่าวว่า “บางครั้งเราก็มีความรู้สึกมีความสุข เพื่อความสุขเท่านั้น” แปลความหมายได้ว่า เป็นความรู้สึกพอใจในอารมณ์โดยไม่หวังผลตอบแทนใด ๆ (มโน พิสุทธิรัตนานนท์, 2546: 4) การสร้างสุนทรียะ จึงเป็นเรื่องของการสร้างความพึงพอใจให้ได้ แล้วก็จะได้ผลประโยชน์ตามที่ธุรกิจต้องการ ซึ่งกลายเป็นการตลาดรูปแบบใหม่ที่เน้นการสร้างความประทับใจและความคุ้นเคยแก่ลูกค้า

Ziethaml and Bitner (2000: 2) ให้แนวคิดของสุนทรียภาพในธุรกิจบริการว่าเป็นผลมาจากดนตรีประกอบ ศิลปะการแสดง และการเดินรำ รวมถึงความชื่นชมต่อสีและรูปลักษณะของสินค้า หรือบริการนั้น เช่น การใช้ดนตรีประกอบที่มีกลิ่นอายของท้องถิ่นอีสานในบทเพลงที่เกี่ยวกับบทบาทด้านเศรษฐกิจ ที่มีการย้ายจากภาคอีสานมาสู่กรุง แสดงให้เห็นถึงความพอใจในสุนทรียภาพที่แตกต่างกัน ทำให้ลูกค้ารับรู้โดยตรง

การตลาดและสุนทรียภาพ ได้ผสมผสานคุณลักษณะเข้าด้วยกัน เพราะต่างก็เป็นส่วนหนึ่งของแนวคิดจิตวิทยาที่สร้างแรงจูงใจ และแรงกระตุ้นความรู้สึก การรับรู้ ความสนใจ ความอยากและกระบวนการซื้อสินค้า และบริการในที่สุด นักการตลาดต้องปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศน์ (paradigm) ให้สอดคล้องกับความต้องการและความรู้สึกของลูกค้าอย่างต่อเนื่อง เพื่อมุ่งสู่การสร้างประสบการณ์ และความคุ้นเคยแก่ผู้บริโภคต่อไป (customer experience) จึงมีผู้กล่าวไว้ว่า “มูลค่าเพิ่มในด้านอารมณ์และความรู้สึก จึงเปรียบเสมือนตัวสะท้อนภาพของความประทับใจจากลูกค้าสู่บริษัท โอกาสที่จะสร้างความสำเร็จในระยะยาว จึงไม่ใช่เรื่องยากอีกต่อไป” (อนุชิตศิริกิจ, 2548: 17)

ดังนั้น เมื่อ สุนทรียะ เป็นหัวใจสำคัญของบทเพลง แนวคิดสุนทรีศาสตร์ในการสร้างการตลาด ที่สามารถสร้างวาทกรรมบทบาททางสังคมของสตรีขึ้นมา มีอำนาจเหนือ ผู้บริโภค ด้วยประสบการณ์ที่ตรงถูกคำไว้ได้นั้น จึงเป็นสาระที่ผู้ศึกษาจะได้วิเคราะห์ให้ถึงแก่นสำคัญต่อไป

สรุปแนวคิดเรื่องทุนนิยมและบริโภคนิยม เป็นกระบวนการทัศน์สำคัญของการดำรงอยู่ของธุรกิจเพลง และเป็นฐานของการสร้างเนื้อหาเพลงที่เกี่ยวกับสตรี ซึ่งจะให้เห็นว่าทั้งทางด้านผู้ส่งสาร (ผู้ประพันธ์เพลง) และผู้รับสาร (ผู้ฟัง) ต่างก็ตกอยู่ภายใต้กระบวนการทัศน์นี้ สาระสำคัญของแนวคิดนี้ ผู้ศึกษาสามารถใช้เป็นแนวทางในการพิจารณากระบวนการทัศน์อย่างมีเหตุผลมารองรับได้ต่อไป

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับด้านเพลง และ สตรี มีดังนี้

โสภัทร นาสวัสดิ์ (2545: 3) ศึกษาเรื่อง การแสดงออกของสตรีผ่านบทเพลงไทย สากลยอดนิยม ปี 2543 เป็นการศึกษาเนื้อหา วิธีการนำเสนอ การแสดงออกทางเพศของผู้หญิงในเพลงไทยสมัยนิยมในช่วงปี 2543 และศึกษาแนวคิดของผู้ประพันธ์ทั้งหญิงและชายที่มีบทเพลงที่ได้รับความนิยมในปี 2543 และเป็นเพลงที่ขับร้องโดยสตรี จำนวน 99 เพลง

ผลการวิจัยพบว่า การแสดงออกทางเพศผ่านบทเพลงนั้น แบ่งเป็นระดับการแสดงออกได้เป็น 3 ระดับ คือ 1) การไม่มีประสบการณ์ในความรัก มองความรักเป็นสิ่งสวยงาม 2.) การแสดงออกในลักษณะที่มีประสบการณ์มากขึ้น มีลักษณะสอนใจ 3) การแสดงออกที่เข้าใจถึงความต้องการของตัวเอง กล้าแสดงออกตรงไปตรงมา กล้าบอกรัก

จินตนา ดำรงเลิศ (2531: 3) ศึกษาเรื่อง ฐานะสตรีในเพลงลูกทุ่ง เป็นการศึกษาเนื้อหาของเพลงที่สะท้อนค่านิยมในเรื่องต่าง ๆ ซึ่งได้รวบรวมเพลงลูกทุ่งตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่2 จนกระทั่งถึงปี พ.ศ. 2525

ผลการวิจัยพบว่า สิ่งที่ผู้ชายสนใจก็คือ ความสาวและความสวยของผู้หญิง พรหมจารีก็เป็นสิ่งที่มีค่าในสายตาผู้ชาย แต่ก็มีผู้ชายบางกลุ่มที่ไม่สนใจกับการที่ผู้หญิงจะผ่านชายอื่นมาก่อน อย่างไรก็ตาม ผู้หญิงที่ดีก็ต้องมีคุณสมบัติของการเป็นภรรยาที่ดี เป็นแม่บ้านแม่เรือน ในทางตรงกันข้ามของผู้ชายต้องการภรรยาหลายคนยังคงเป็นที่ยอมรับและยกย่อง ผลจากการสำรวจ 55% ของผู้ชายต้องการภรรยาที่ไม่จี๋หึง และก็เป็นหนึ่งในคุณสมบัติภรรยาที่ดี

เมตตา กฤตวิทย์ และ ถิรนนท์ อนวัชศิริวงศ์ (2532: 3) ศึกษาเรื่อง ภาพผู้หญิงไทยในเพลง เป็นการศึกษาโดยทำการเปรียบเทียบเพลงไทยในแต่ละยุคตั้งแต่ปี พ.ศ. 2508-2532 ทั้งเพลงลูกกรุงและลูกทุ่ง และเปรียบเทียบระหว่างนักร้องหญิงและนักร้องชาย

ผลการวิจัยพบว่า ภาพของผู้หญิงในเพลงเก่าจะมีลักษณะเป็นฝ่ายรับ และสงวนท่าทีในเรื่องความรัก เป้าหมายในชีวิตของผู้หญิงก็คือ การมีความรักและได้แต่งงานเป็นสิ่งสมหวังที่สุด ตรงกันข้ามกับผู้หญิงสมัยใหม่ที่เปลี่ยนไป มีความเป็นตัวของตัวเอง รวมถึงกล้าแสดงออกในเรื่องความรัก

สุภา อังกระวรรณ (2527: 3) ศึกษาเรื่อง การศึกษาความหมายแฝงของคำว่า “ผู้หญิง” จากความเปรียบในบทเพลงไทยสากล เป็นการศึกษาความหมายแฝงของคำว่า “ผู้หญิง” จากความเปรียบในบทเพลงไทยสากล โดยทำการศึกษาจากเพลงลูกทุ่งและเพลงลูกกรุงตั้งแต่ปี พ.ศ. 2512-2525

ผลการวิจัยพบว่า ความหมายแฝงที่กล่าวถึงผู้หญิงนั้นจะเน้นหนักในด้านลบมากกว่า เช่น เป็นสิ่งที่ต้องพึงพิงสิ่งอื่น เป็นสิ่งของที่มีอายุชั่วคราวหรือเป็นสิ่งที่ไร้ค่า

มิตรภรณ์ อยู่สถาพร (2539: 3) ศึกษาเรื่อง การสร้างภาพของผู้หญิงสมัยใหม่ผ่านบทเพลงไทยสมัยนิยม ปี 2527-2539 เป็นการศึกษาว่าสื่อมวลชนได้นำเสนอภาพความเป็นหญิงสมัยใหม่ การศึกษาถึงเรื่องกระบวนการสร้างภาพของผู้หญิงสมัยใหม่รวมถึงความคิด ค่านิยม และทัศนคติของผู้หญิงในปัจจุบัน

ผลการวิจัยพบว่า ภาพของผู้หญิงในเพลงจะมีลักษณะเป็นฝ่ายรับ และสงวนท่าทีในเรื่องความรัก เป้าหมายในชีวิตของผู้หญิงก็คือ การมีความรักและได้แต่งงาน ตรงกันข้ามทัศนคติของผู้หญิงปัจจุบันที่เปลี่ยนไป มีความเป็นตัวของตัวเอง รวมถึงกล้าแสดงออกในเรื่องความรัก

ภาคสรุป

ช่วงหลายปีที่ผ่านมา สังคมของมนุษย์ได้มีการเปลี่ยนแปลงหลายประการ การเกิดและการยอมรับในเรื่องสิทธิมนุษยชน การให้ความสำคัญกับความเป็นประชาธิปไตย การเปลี่ยนแปลงการผลิตแบบเกษตรกรรมเป็นอุตสาหกรรม ความก้าวหน้าของเทคโนโลยี ได้ทำให้ผู้หญิงส่วนหนึ่งได้รับโอกาสการศึกษาเช่นเดียวกับผู้ชาย ผู้หญิงได้ทำงานนอกบ้านมากขึ้น สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้เกิดการตั้งคำถามต่อความเชื่อเดิม ๆ ที่มองว่าผู้หญิงมีสถานะที่ด้อยกว่าชาย และความแตกต่างของผู้หญิงและผู้ชายเป็นเรื่องตามธรรมชาติที่เปลี่ยนแปลงไม่ได้ ว่าจริงหรือไม่

การเกิดการตั้งคำถามและการหาคำอธิบายนี้ คือความคิดเรื่องสิทธิสตรี หรือ สตรีนิยม (feminism) ความคิดนี้ได้รับความสนใจและการกล่าวถึงอย่างแพร่หลายในประเทศต่าง ๆ ในโลก ในช่วง 30 ปี หลังของศตวรรษที่ 20 ความคิดเรื่องสิทธิสตรีจะให้ความสำคัญในการศึกษาเกี่ยวกับความเป็นหญิง และความเป็นชาย และได้ใช้ความคิดรวบยอดในเรื่องความเป็นเพศ (gender) เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ที่สำคัญ ซึ่งสิ่งเหล่านั้นได้สะท้อนออกมาเป็นบทบาททางสังคมในสื่อ ประกอบกับ ปัจจุบันเพลงลูกทุ่งได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง เนื่องจากความแพร่หลายของเพลงซึ่งผู้ฟังสามารถที่จะฟังได้ทุกแห่งและจดจำมาร้องได้ง่าย ตลอดจนเพลงลูกทุ่งเป็นวรรณกรรมที่สะท้อนถึงสังคมและวัฒนธรรมในแง่มุมต่าง ๆ ได้อย่างละเอียดลออ และในเนื้อหาของเพลงส่วนใหญ่ก็เป็นเรื่องราวของความรัก ความสัมพันธ์ของหญิงชายเป็นส่วนใหญ่ ที่สะท้อนบทบาททางสังคมของสตรี

ส่วนการศึกษา “วาทกรรม” ในมิติทางด้านสังคม จะผสานมิติทางภาษาเข้ากับ ทฤษฎีและแนวคิดทางสังคม วาทกรรมจึงมีความหมายมากไปกว่าการเป็นคำพูดที่เป็นผลมาจาก กิจกรรมทางภาษาของมนุษย์เท่านั้น แต่ยังหมายถึง การศึกษากระบวนการทางสังคมที่ก่อให้เกิด วาทกรรมที่ผู้คนใช้เพื่อสื่อความกันนั้น ได้แฝงไปด้วยความคิดบางอย่างของสังคมผ่านทางผู้ใช้ ภาษา และผ่านทางการกระทำต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม ดังนั้น ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ อัตลักษณ์ และอุดมการณ์ทางสังคมจึงแทรกตัวอยู่ท่ามกลางภาษาที่ปรากฏนั้น การศึกษาตีความข้อมูลทาง ภาษาในเชิงวาทกรรมทั้งในมิติทางภาษาและมิติทางสังคม จึงเป็นการค้นหาสิ่งที่แฝงตัวอยู่ในภาษา เพื่อตีแผ่อำนาจ อัตลักษณ์และอุดมการณ์ที่ซ่อนอยู่

การใช้แนวคิดการแบบรื้อสร้าง (deconstruction) ในการอ่านตัวบท (text) จะทำให้พบความหมายอื่นๆ ที่ตัวบทกดทับเอาไว้ เป็นการหาความหมายของความหมายหรือความหมาย อื่น ๆ (polysemy) อันเกิดจากความคลุมเครือของคำที่จะมีความหมายไม่เหมือนกัน เมื่ออยู่ใน เจอเนอซบริบทกฎเกณฑ์ที่ต่างกัน วิธีการรื้อสร้างนี้จะรื้อแสวงหารายละเอียดว่าตัวบทได้บดบัง เจอเนอซอะไรบางอย่างที่เป็นพื้นฐานของตัวมันเองเอาไว้ โดยที่เจอเนอซเหล่านี้อาจแย้งกับตรรกะที่ ตัวบทนั้นเสนอ ออกมา ดังนั้น การวิเคราะห์หาจุดที่ระบบต่าง ๆ ได้กดทับซ่อนไว้ในภาษาให้พบ แล้วดึงออกมาได้ก็เท่ากับเป็นการรื้อสร้างตัวบท เพื่อเผยให้เห็นความแย้งในโครงสร้างเดิมจนพบ ความหมายที่ถูกกดทับเอาไว้ในตัวบทได้ในที่สุด

ทฤษฎีสัญญะวิทยา เป็นการศึกษากระบวนการสร้างความหมาย (signification) หรือวิธีการที่จะนำเอาสัญลักษณ์ต่าง ๆ มาใช้ตีความหมายภายในตัวบท (text) อันเป็นผลผลิตทั้งหมด ของการสื่อสาร ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะใช้ทฤษฎีสัญญะมาเป็นกรอบในการวิเคราะห์เนื้อหาเพลง

ลูกทุ่งที่มีเนื้อหากล่าวถึงบทบาททางสังคมของสตรี เพื่อวิเคราะห์ความหมายของคำที่อยู่ในเนื้อหาเพลงให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

แนวคิดเรื่องเพลงและการสื่อสาร เป็นการอธิบายในเรื่องของการใช้ภาษาในเพลง ซึ่งการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะใช้แนวคิดเรื่องเพลงและการสื่อสารมาเป็นกรอบในการวิเคราะห์การใช้ภาษาในบทเพลงลูกทุ่งไทย

ตามแนวคิดอำนาจนิยม ผู้มีอำนาจจะใช้สื่อมวลชนเป็นพาหนะนำสาร ข้อมูลเพื่อการครอบงำสังคมและเพื่อครอบครองอำนาจ กล่าวคือ สื่อมวลชนจะเสนอข่าวสาร ข้อมูลในแนวสนับสนุนหรือเป็นกลางต่อผู้มีอำนาจ

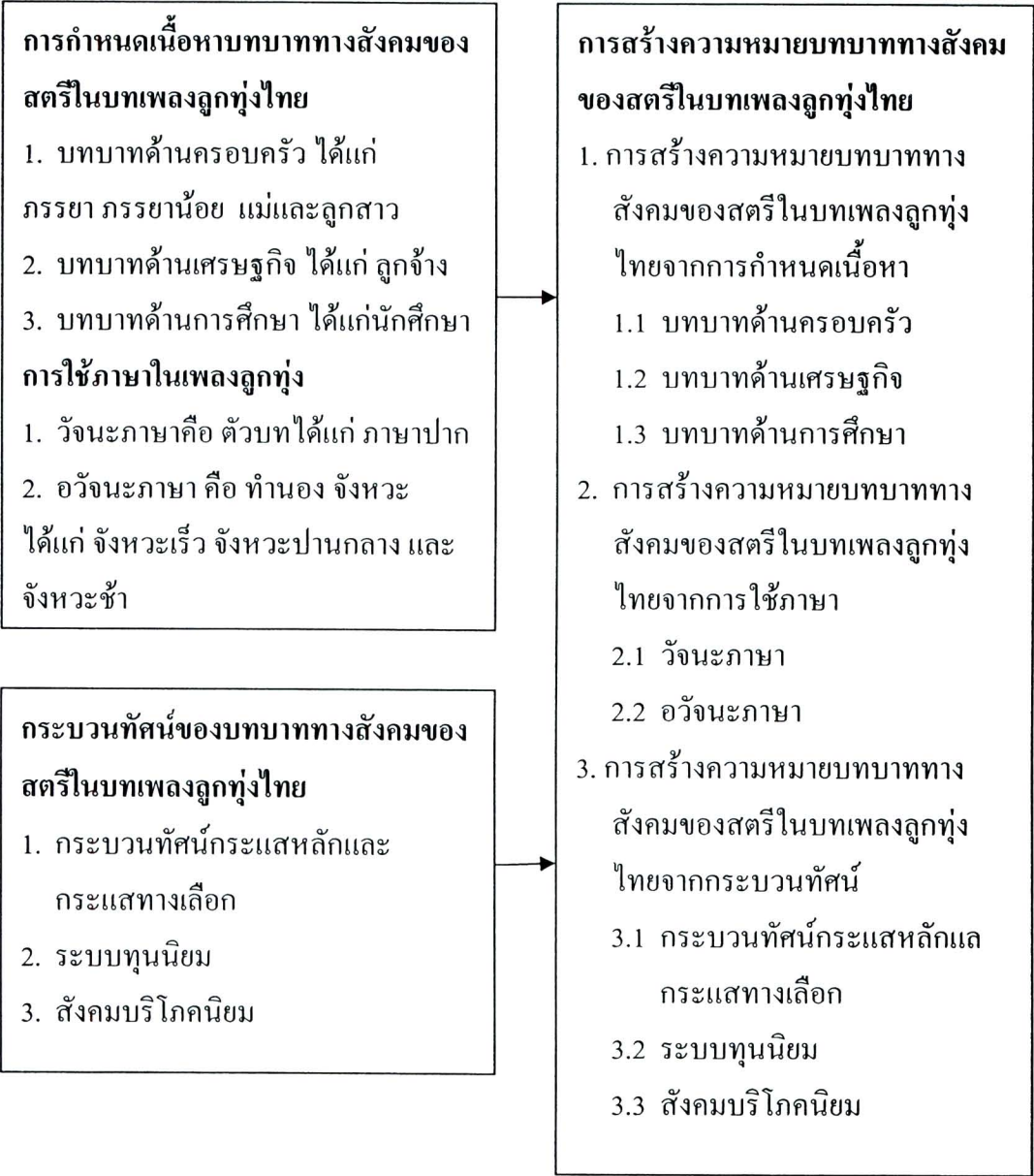
คติหลังสมัยใหม่เป็นแนวคิดที่สรุปรวบยอดจากพฤติกรรมและสภาพความเป็นจริงของชีวิตในสังคมที่แสดงออกถึงลักษณะดังกล่าว ความเชื่อที่ว่าไม่มีอะไรที่จริงแท้ แต่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเทศะต่าง ๆ นั้นเข้ากันได้ดีกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลง เคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา

แนวคิดเรื่องทุนนิยมและบริโภคนิยมเป็นกระบวนทัศน์สำคัญของการดำรงอยู่ของธุรกิจเพลงและเป็นฐานของการสร้างเนื้อหาเพลงที่เกี่ยวกับสตรี ซึ่งจะให้เห็นว่าทั้งทางด้านผู้ส่งสาร (ผู้ประพันธ์เพลง) และผู้รับสาร (ผู้ฟัง) ต่างก็ตกอยู่ภายใต้กระบวนทัศน์นี้ สังคมของโลกทุนนิยมนั้นมีหลักการที่ให้เสรีภาพ กลไกตลาดจะเป็นตัวกำหนดความเป็นไปของทุกสิ่งทุกอย่าง (แม้กระทั่งความสัมพันธ์ของผู้คนในสังคม) ส่วนลักษณะสำคัญของสังคมบริโภคนิยมก็คือ ผู้คนส่วนใหญ่เอาชนะความรู้สึกและความกังวลลึก ๆ เหล่านั้น ด้วยการหาความบันเทิงให้แก่ตัวเองในลักษณะต่าง ๆ เช่น การบริโภคแสงเสียงจากอุตสาหกรรมบันเทิง ทุกสิ่งทุกอย่างสามารถแลกเปลี่ยนได้โดยผู้บริโภคเองก็ไม่ได้ตระหนักถึงอิทธิพลของปัจจัยรอบ ๆ ตัวที่กำหนดพฤติกรรม การบริโภคของตนเองแต่อย่างใด

จากงานวิจัยที่ผ่านมาพบว่า การวิเคราะห์บทเพลงที่เกี่ยวกับสตรีส่วนใหญ่ มักกล่าวถึงสถานภาพของสตรีที่มักจะเน้นหนักไปทางด้านลบ และมีลักษณะเป็นฝ่ายรับ มีความไม่เท่าเทียมกันเสมอ แต่สตรีก็มีแนวโน้มที่จะแสดงออกมากขึ้นกว่าสมัยก่อน เนื่องมาจากสภาพสังคมที่เปลี่ยนไปทำให้สตรีมีสถานภาพ บทบาทและการแสดงออกเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น

ผลการตรวจเอกสารสามารถนำมาสร้างเป็นกรอบแนวความคิดในการวิจัย ดังนี้

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ภาพ 4 กรอบแนวคิดในการวิจัย